„ Jó Pásztor” a XVII. századból

(Valamikor az artikuláris templom tartozéka volt)

Kemenesaljai Digitális Könyvtár
2012.12.04. 12:36

BEDY ZOLTÁN

A CELLDÖMÖLKI EVANGÉLIKUS GYÜLEKEZET TÖRTÉNETE

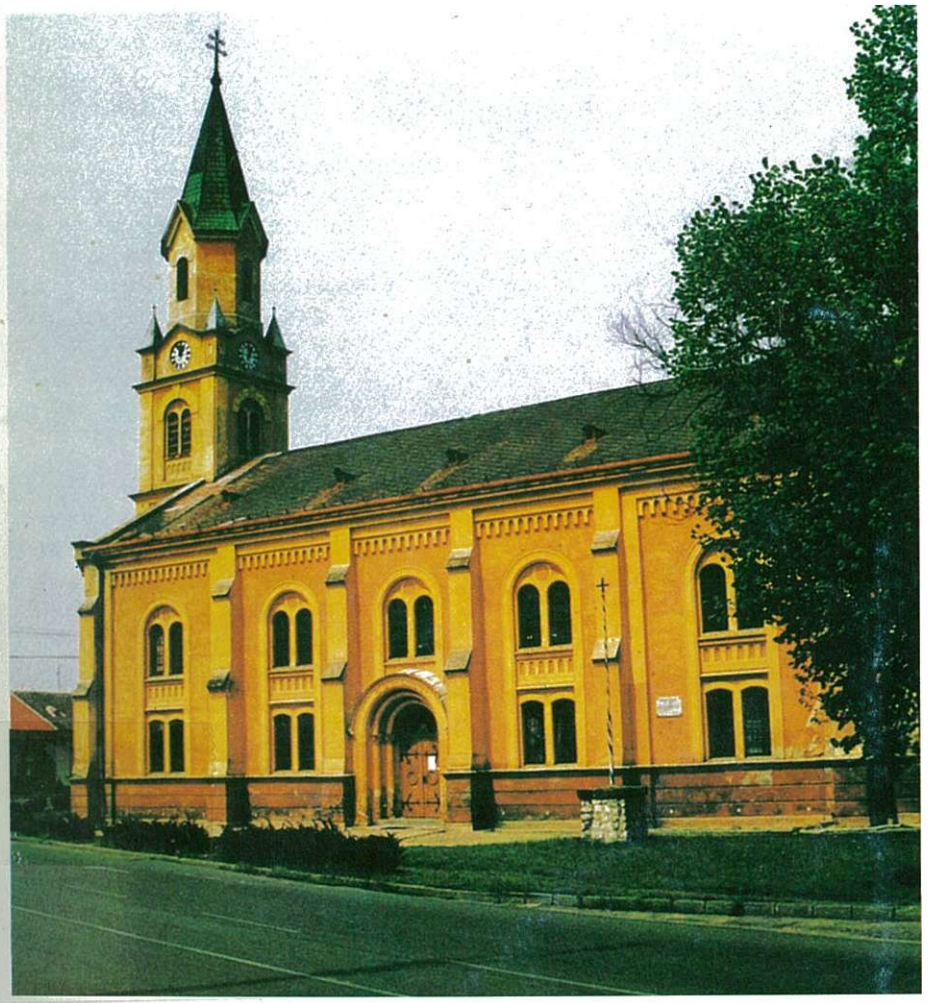

Készült a templom 250 éves jubileumára

110308

KRESZNERICS FERENC KÖNYVTÁR
CELLDÖMÖLK
17102

ELŐSZÓ

Edvi Illés Pál 150 évvel ezelőtt megírta az akkor 100 éves nemesdömölki templom építésének és a gyülekezetnek a történetét a templomépítő Miskei Ádám latinnyelvű feljegyzéseiből. Ez a kis könyvecske könyvtárak mélyén még megtalálható.

A templom és a gyülekezet történetének második – nagyobbik felének megírására úgy tudom, hogy még nem vállalkozott senki. Különböző időpontokban jelentek meg helytörténetek, családtörténetek, eseményt megörökítő kisebb-nagyobb dolgozatok, ezek azonban vagy a család számára készültek és ennek következtében nem ismertek, vagy témájukat tekintve nem nevezhető gyülekezet-történetnek.

Az elkövetkező oldalakon én sem arra vállalkoztam, hogy pótoljam a hiányt, csak arra, hogy általam ismert munkákból összeállítsam a gyülekezet és templomának történetét, jól vagy kifogásolhatóan egységes keretbe foglaljam a gyülekezet életének és temploma fennállásának 250 évét.

Teszem ezt azzal a kifejezett szándékkal is, hogy unokáink az eseményekből megismerjék a templomépítő elődök hitét, áldozatvállaló készségét, és a célbaérkezés fölött érzett örömüket.

A gyülekezet ajándéka
a Celldömölki Kresznerics Ferenc Könyvtárnak
Celldömölk, 1995. febr. 23.

EVANGÉLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG CELLDÖMÖLK 1999

Kiadja: ***Apáczai Kiadó Kft.***
Celldömölk

Terjeszti: ***Evangélikus Egyházközség***
Celldömölk

Lektorálta: ***Nádasdy Lajos***
nyug. ref. lelkész

Helytörténet
Kreszmerics Ferenc Könyvtár tulajdona
110308
Celldömölk
280
Bhh
2004 JÚL - -

A 25. oldalon lévő térkép
a lektorálást végző Nádasdy Lajos
engedélyével kerül közlésre.

Készült: ***SÁBA DRUCK nyomdában Sárváron, 1994-ben***

EGY KIS HELYTÖRTÉNET

A mai Celldömölk, a város, az idők folyamán három kisebb település összenövéséből keletkezett. Ez a három település a keletkezés sorrendjében: Pórdömölk, Nemesdömölk és Kisczell.

PÓRDÖMÖLK helyszínrajzilag a romokban található apátsági templom és kolostor körül, majd attól délre a Mesteri felé vezető országút között terült el. Történetének érdekességét nem csak az adja, hogy temploma kevés lakója látta a vesztett mohácsi csata után a martalóc csapatok vonulását, majd Szapolyai János és a trónkövetelő Ferdinánd pártos hadait, a vallási villongásokat, a kuruc-labanc világot, hanem az eredete körül támadt élénk vita is. A kutatók úgy látják, hogy az apátságot nemzetség – család – alapította. Ma úgy mondanánk, hogy magánalapítvány. E tekintetben figyelembe vehető családok: a Pápa – a Pécz, és a Merse-nemzetség. Az alapításnak másik lehetséges módja a királyi alapítás lenne. Ezt azonban csak Vak Béla király személyéhez fűződő monda lengi körül, okleveles nyoma nincs.

Az apátságnak nincs alapítólevele. (1) Sohasem említik, sohasem hivatkoznak rá, pedig elégszer kínálkozott alkalom a szomszédokkal és saját jobbágyaival támadt peres ügyek intézése folyamán. Mint pl. 1252-ben, amikor a nádornak KAMUND birtoklásában kell ítéletet mondani. Az évszámból arra következtethetünk, hogy az apátság a pernél korábbi alapítású lehet, hisz e perben az egyik fél Jakab dömölki apát. (2)

A helységnév PÓRDÖMÖLK évszázadokon keresztül a perokiratbeli (XIII.) DEMUNK névből alakult ki. A XIV. században még DEMENK és DEMELK néven említik az oklevelek, majd a XV. század közepéig állandósul a jelző nélküli DEMELK, egészen addig az időpontig, amikor az apátságot, mint helységet meg kellett különböztetni tőle északra keletkezett nemesi falutól, amelynek lakói részben „igazi országos hadakozó nemesek" voltak. (3) Ez utóbbi új települést Kis-, Felső- vagy NEMESDEMELK-nek, a régit Egyházas-, Nagy- vagy PÓRDEMELK-nek nevezték. A többit elvégezte a dunántúli nyelvjárás. A könnyebb kiejtés végett idővel a demelk-ből dömölk, PÓRDÖMÖLK és NEMESDÖMÖLK lett. (4)

A helység magvát jelentő apátsági templomra ma már csak a romok emlékeztetnek. A kolostorra már a romok sem. Semmi különöset nem látni a romokon és a megmaradt falakon, legfeljebb annyit, hogy kicsiny templom volt, a román stílusú építészet egyszerű terméke, 13,5x7,5 m alapterületű hajóval.

A hajdan volt település lakói az apátság tagjai a szerzetesek voltak, és népei: a mesteremberek, a zsöllérek és a jobbágyok. Az apátság életének első századait (1500-ig) a fennmaradásért és a létért való küzdelem jellemzi. Az oklevelek birtokvitákról és a tizedszedési bonyodalmakról tudósítanak. Szinte állandósult a viszály a kisdömölki és a kocsi nemesekkel az adózás miatt. Az ellentétet csak fokozták a nemesek azzal, hogy nem fogadták el az apát bíráskodását.

Az apátság egyik kegyura volt az asszonyfalvai OSTH Ferenc, az Ostffyak őse, akinek fegyvereseivel szed tizedet 1458-ban János apát a kisdömölki nemesektől. (5)

A XVI. század elején az apátság elveszti önállóságát, a pannonhalmi főapátság irányítása alá kerül. Az első bencés apát, akit Pannonhalma irányít Dömölkre: Bálint.

A dömölki apátság Kemenesalja életében eddig sem volt meghatározó, de a mohácsi csatavesztés után – természetesen a portyázó törökök és más-más fegyveres alakulatok többszöri pusztításai miatt is – jelentősége tovább csökken. Lakói elmenekülnek, vagy kihalnak. 1538-ban Bálint apát másodmagával él a kolostorban, a jobbágytelkek száma az apátság területén 5-re csökken.

Természetes, hogy ilyen körülmények között az épületek állagának romlását megakadályozni nem lehet. Pedig de rájuk férne a fenntartás fennállásuk harmadik évszázadában. Nincs, aki megállítja az anyagi és a szellemi romlást. 1556-ban már apát sincs a kolostorban.

A XVII. század elején 1620-ban ismét van apátja Dömölknek Köntös János személyében (nem volt bencés), aki „nemcsak az apátság jövedelmével, hanem ügyeivel is törődött" és apátoskodásának vége felé „megkönyörült a két épület rozzantságán", feljavításukhoz szükséges anyagot beszerezte. Tervének végrehajtásához a Betlen-idők nem kedveztek. Egy 1672. évi apátsági vagyonösszeírás összegzése: „Benn és künn mindenütt csak egyszerűségbe takaródzó szegénységet és elmaradottságot látni". (6)

Közben a közeli Sárváron Nádasdy Tamással az élen gyökeret vert reformáció, az ezt követő vallási villongások és a török csapatok ide-oda mozgása következtében Kemenesalja vallási térképe átalakult. Keserűen jegyzi meg Kuzmics győri kanonok az 1680. évi egyházlátogatás után, hogy Kemenesalja 50 falujában nincs katolikus pap.

Sok szomorúsággal teli esztendő 1683. A török csapatainak egy részét Vas megyén keresztül irányítja Bécs felé. Nyomukban tűz és hamu. Negyven falu hamvadt el Kemenesalján, köztük Dömölk is.

Az apátság élére áll a falu és a kárt szenvedett apátsági épületek felépítésének. A főapátság támogatásával erdőt bérel Boba határában 10 évre, a szükséges famennyiség kitermelése érdekében. (7)

A század végén, 1698-ban Kazó győri kanonok egyházlátogatást tartott Pórdömölkön. Nyitott szemmel jár, feljegyez mindent, keresvén a jelenségek között az összefüggéseket. Leírásából megtudhatjuk, hogy milyen volt a templom kívülről és belülről: „a templom déli oldalán áll a faharangláb, azon függ három kis harang, látjuk a templom nyugati végén a fatornyot, annak valamint az egész templomnak fazsindellyel borított tetejét... alja téglával kirakva, tetejét bolthajtásosnak látjuk. Az ápszisz felé mentünkben balra marad el tőlünk a fából készült kis régi szószék, az ápszisz közepén áll az oltárasztal, ezen a hordozható oltár, a szentségház a falba van mélyesztve." (8)

Az egyházlátogatásról készített feljegyzésben adatokat találunk Nemesdömölk, és Pórdömölk lakosságának vallási megoszlásáról.

Nemesdömölk lakóinak száma: 283, ebből katolikus 30 fő.

Pórdömölk lakóinak száma: 50, ebből katolikus 45 fő.

„Iskoláról is hallunk. A falu keleti végén áll, azelőtt a csordás lakott benne." Leírja a mester fizetését és megjegyzi, hogy az iskolaépítés a hívek

dolga. A mester Füztői Benedek, ág.h. ev. vallású, tud olvasni és 48 éves. (9)

A következő egyházlátogatás a kuruc-labanc évek után – 1714-ben volt. Az apátság elnéptelenedése tovább tartott, csak az apát Csatay Jeromos van egyedül. Valószínűleg ebben az 1711–13 között lezajlott pestis járvány is közreműködött. Az egyházlátogatás a templom állagában változást nem észlelt.

A következő egyházlátogatást Sajgho Benedek, „Pannonhalmára szelidült kemény kurucztiszt" a legfiatalabb bencés miséspapból választott főapát végezte 1725-ben. (10)

„Romok közt és szegénységben találta az apátot, Csatay Jeromost. Az ősi templom ugyan még áll, de nagyon megviselten. Omladozó falaira sok repedést barázdált az idő, mind külső és belső, még pedig alapos javítás után óhajtozik rajtuk minden."

„Az ősi kolostorról már régen nem hallottunk. Most tudjuk meg róía, hogy az ellenség és az annál is alaposabban rontó idő föld fölötti részét szétmorzsolta, a szomszédság a gazdátlan és vészes időkben összerogyott falaknak az anyagát széthordta." „Az apát a templom boltozatára a tető alá szorított két cellában, az öreg és kis házban húzódott meg." (11)

A főapát látja a romlást, anyagi segítséget adni azonban nem tud. Küldi ellenben Lancsics Bonifácot, ezt a fáradhatatlan, ügyes, gazdálkodáshoz is értő szerzetest, akinek tevékenysége rövid idő alatt az apátság felemelkedéséhez vezetett úgy annyira, hogy a rendtársak száma is szaporodhatott.

Ebben a kedvező állapotváltozásban jelenik meg III. Károly rendelete a Karolina Resolutio, mely meghagyja Vas vármegyének, hogy foglalja vissza a kemenesaljai kerületben Nemesdömölkön kívül lévő templomokat, parókiákat és iskolákat, a papokat és a tanítókat csak úgy engedje a faluban maradni, ha lemondanak papi és tanítói tevékenységükről.

A pórdömölki bencések olyan lelkesedéssel állottak a megye rendelkezésére a királyi rendelet végrehajtásában, mint amekkora örömöt éreztek apátsági életük és gazdaságuk rendbetétele fölött. A lelkesedésben különösen kitűnt Maratsko Anzelm szerzetes.

Amikor 1739-ben Koptik Odó Dömölkre érkezik, az apátsági épületekben három rendtársat talál. Ketten a tömöttfalú, náddal fedett házban laknak, egyikük a templom boltozata és a tető között kialakított cellákban. Koptik Odó ezt a helyet kapta meg, rendtársa leköltözködött a vályogfalú épületbe.

Azonnal munkához lát, rendkívüli energiája, szervezőkészsége, akaratereje nem hagyja pihenni. Az sem zavarja, hogy kinevező oklevelének átvételekor Sajghó főapát azzal indítja útba, hogy az apátságnak csak a címét kapta meg, de nem a hasznát is. (12)

Ez a mondat tevékenységét árnyékként követi. Sok minden azért nem sikerül életében, mert a főapát nem akarja. Amikor látja, hogy Nagy Mária-Zellből hozott Mária-szobrocskának a Sághegynél kedvezőbb helye van a sági út és az apátság Marcal-majorjába vezető út kereszteződésében, még nem tudja, hogy döntésével egy új település kialakulását indította el. Ami ezután történik, az már Kiscell története.

NEMESDÖMÖLK az apátságtól északra a Horváth Elek utcát is magában foglaló területen alakult ki. Mint a neve is mutatja, kisnemesi község volt, lakói részben „hadakozó", részben evangélikussá lett nemesek voltak. Volt két középnemes – néhányszáz holdas – evangélikus család is a Dömölky és a Noszlopy család.

A Dömölky család kúriája ma is áll az evangélikus parochia szomszédságában, amelyet 1790 körül Perlaky János – Perlaky Gábor nemesdömölki lelkésznek a későbbi püspöknek a fia – vásárolt meg.

Nemesdömölkön élt a rom. kath. Felsőbüki Nagy család is. Kúriája ma is fellelhető a Horváth Elek utcában.

Nemesdömölk kialakulása után, ahogy csökkent Pórdömölk jelentősége – az apátsági élet évszázados pangása következtében – úgy emelkedett a reformáció szellemiségét magában hordozó Nemesdömölké. Ez a minőségi változás nemcsak azért következett be, mert a község lakói között megtaláljuk az igazságszolgáltatás közegeit, a szolgabírákat és ügyvédeket, és nemcsak azért, mert a község a Győr–Szombathelyi országút mentén található, hanem elsősorban azért, mert azt kikényszerítette az 1681. évi XXVI. törvénycikk, amely artikuláris helynek jelöli Nemesdömölköt és mint ilyen, a fél vármegye evangélikusságának templomos helyévé lett.

A lassú, de egyenletes folyamat eredményeként így lesz Nemesdömölk Kemenesalja központja, mely tisztét betölti mindaddig, amikor Kiscell lélekszámban és az anyagi javak kínálatában is megelőzi.

Nemesdömölk, templomának felépülése után nem fejlődött. Megmaradt a maga konzervatív egyformaságában 1904-ig Kiscellel való egyesítéséig. Ezt az időt régi nemesi családjainak nagyobb része meg sem érte: kihaltak, elszármaztak, levitézlettek. A temetőben ledőlt síremlék, korhadt fakereszt sem emlékeztet rájuk. Ezért emlékezzünk mi élők, hiszen hazánk és egyházunk nagyobb és szebb történetét ők írták, ők csinálták.

Tulajdonképpen mire is kell emlékeznünk?

1666-ban a négy rom. kath. főúr: Weselényi Ferenc nádor, Gróf Nádasdy Ferenc országbíró, gróf Zrínyi Péter Horvátország bánja és ennek sógora gróf Frangepán Ferenc titkos szövetséget kötöttek, hogy a zsarnoki módon uralkodó I. Lipót helyébe a francia királyt ültetik a magyar trónra. Az összeesküvés diplomatája Wittnyédy István hírneves soproni ügyvéd volt. Ő tárgyalt titokban a bécsi udvarba akreditált francia követtel. Az összeesküvők Wesselényi Ferencnének a „Murányi Vénusz"-nak Murány nevű várában (Nógrád megye) szoktak összejönni és ott volt az összeesküvés irattára is.

1668-ban meghalt Wesselényi Ferenc, s ekkor az összeesküvők vezére Zrínyi Péter lett.

A bécsi udvar 1670-ben a francia követ árulása folytán felfedezte az összeesküvést. Wittnyédy István két hónappal korábban meghalt Nezsiderben. Holttestét Sopronban a Szentmihály templom melletti Kápolna sírboltjában temették el. Ez a kápolna volt akkor a soproni evangélikusok temploma.

Az összeesküvők elfogatására I. Lipót katonaságot küldött ki. Az összeesküvők azonban kerülő utakon felmentek a bécsi udvarba, azt remélve,

hogy így majd kegyelmet kapnak. Felségsértés vádjával azonban mindhármukat lefejezték.

Az összeesküvés megtorlása után I. Lipót kinyilvánította, hogy az összeesküvés következtében Magyarország elveszítette függetlenségét, tehát a magyar alkotmányt felfüggesztette, és az ország élére kormányzót állított gróf Ampringer Gáspár személyében. Továbbá kinyilvánította, hogy az összeesküvés létrehozói tulajdonképpen a „rebellis" lázadó protestánsok és kiadta a parancsot, hogy az országban minden protestáns templomot és iskolát zárjanak be, a lelkészeket és tanítókat pedig a községekből távolítsák el. A parancsot császári katonaság hajtotta végre.

Egykorú feljegyzésekből azonban kitűnik, hogy a község lakói több helyen a katonaság távozása után leverték a lakatot a templom ajtajáról és az ajtót kinyitották. A lelkészek pedig „parasztruhában", vagyis nem „nemesi" ruhába öltözve titokban, mint „vándorprédikátorok" járták a falvakat, istentiszteleteket tartottak és mindenféle lelkipásztori munkát végeztek. 10 évig tartott ez az állapot. 1671–1681-ig. Ezt a 10 évet nevezi a magyar egyháztörténetírás „gyászos évtizednek". Közben 1674-ben felállíttatott a „Pozsonyi Vésztörvényszék" és ez maga elé idézett minden protestáns lelkészt és tanítót. 293-an jelentek meg. Felségsértés vádjával valamennyit halálra ítélték, de egyútal kijelentette a bíróság, hogy kegyelmet kap az, aki áttér a róm. katolikus egyházba, vagy kivándorol az országból nyugatra, vagy lemond lelkészi jellegéről és így lelkészi funkciót nem végez. (Ezt nevezték reverzálisnak.) At nem tért senki, nyugatra többen vándoroltak és ott mint „vendéglelkészek" működtek – a nagy többség azonban „reverzálist" adott, lemondott „lelkészi jellegéről". Voltak azonban 39-en, akik egyik feltételt sem fogadták el. Ezeket a bécsi udvar eladta gályaraboknak a nápolyi gályákra. A holland altengernagy RUYTER MIHÁLY később kiszabadította, kiváltotta őket. Nagy részüket magával vitte Hollandiába, kisebb részük ideiglenesen Svájcban telepedett le. Elítéltetésük után hét évvel a soproni országgyűlés 1681-ben törvénybe iktatta, hogy hazatérhetnek és folytathatják lelkészi munkájukat.

1678-ban a „Kuruc király" gróf THÖKÖLY IMRE megindította fegyveres harcát a nemzeti és vallásszabadság visszaállítása érdekében. Sikerei arra kényszerítették I. Lipótot, hogy keresse a megbékélés útját és ezért 1681-ben Sopronban országgyűlést tartott. (Ebben az időben a török uralom idején, a meg nem hódított országrésznek Pozsony volt a fővárosa és itt is tartották az országgyűléseket. Mivel 1681-ben Pozsony és környéke pestis-járvánnyal veszélyeztetett terület volt, ezért tartották az országgyűlést Sopronban.)

A soproni országgyűlés helyreállította mind a nemzeti, mind a vallásszabadságot. Az utóbbit azonban csak részben, mert 9 nyugatfelvidéki megyét és két nyugatdunántúlit, Sopron és Vas vármegyét u. n. „restringált", vagyis megszigorított vármegyének tett meg, amelyekben megyénként csak két-két, a törvénycikkben az „artikulusban" név szerint megnevezett helyen gyakorolhatták szabadon csak a vallásukat a protestánsok. Csak ezeken a kijelölt helyeken lehetett a protestánsoknak templomuk, tarthattak nyilvános istentiszteletet, lehetett papjuk és tanítójuk, iskolájuk. Ezek az u. n.

„artikuláris", a törvénycikkben név szerint megnevezett helyek Vas megyében: Nemesdömölk és Nemescsó, Sopron megyében Nemeskér és Vadosfa. Vas megyében kivételesen egy harmadikat is kijelölt a törvénycikk: Felsóőrt, az ottani környékbeli és az őrségi reformátusság részére.

Az országgyűlés protestáns követei ezt a törvényt nem fogadták el. Nem fogadta el Thököly sem. Ők a teljes vallásszabadság visszaállítását követelték. Nem fogadta el a római katolikus főpapság sem: „sokallotta" s legjobban szerette volna az országgyűlés előtti állapot törvénybe iktatását.

A soproni országgyűlés után elég gyors ütemben éledtek fel a 10 évvel előbb, vagy még korábban elnyomott protestáns gyülekezetek, s nem csak az artikuláris helyeken, hanem a be nem cikkelyezett helyeken is. Mint hosszú, téh fagyos és hóolvadásos napok után az első tavaszi napsugárra zsongani kezd a természet, a hosszú elnyomás után úgy éledeztek a gyülekezetek szerte Lipót Magyarországában. Fojtott haraggal látta ezt I. Lipót, de nem mert, nem tudott tenni semmit. Egyrészt, mert akkor még Thökölynek jókora serege volt s az ország lakosságának többsége akkor még protestáns volt, másrészt a szultáni udvarba akkreditált nyugati és magyar követek állandóan hozták a vészhíreket, hogy a török óriás hadsereggel készül több évtizedes terve megvalósítására, Bécs elfoglalására. Tehát a török elleni felkészülés foglalta le I. Lipótot, annak minden erejét és gondját.

Mint ismeretes, két év múlva, 1683-ban a török óriási, mintegy 250 000 főnyi hadsereggel meg is indult Bécs ostromára, elfoglalására. Az óriási török sereg nagy része a szokásos hadi útján, a Duna jobb partján vonult Győrön át Bécs felé, a kisebbik része pedig a Dráva bal partján Nagykanizsán, Dél-Zalán, Kemenesalján, Rábaközön át vonult. Az érintett falvak népe szekérre rakta élelmiszereit és állatállományával együtt behúzódott a közeli erdők mélyébe, vagy a Marcal nagykiterjedésű nádasaiba.

Így sikerült megmenekülni, mert a török ezekre a helyekre nem mert bemenni. Mivel így a török az elhagyott falvakban élelmet nem talált, dühében felperzselte őket. Az egykori feljegyzések szerint így pusztította el egész Kemenesalját.

A gyászos évtizednek áldozatul esett, mint olyan a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület is. Ugyanis püspökét, Szenczi Fekete Istvánt, a kőszegiek lelkészét 1674-ben a Pozsonyi Vésztörvényszék megidézte. A gyülekezet azonban nem engedte meg, hogy megjelenjen Pozsonyban, hanem kiszöktette Németországba. Hazatérése után ismét menekülésre kényszerült, azonban Csehországban felismerték és Bécsben börtönbe vetették. Itt a jezsuiták lelkileg annyira megtörték, kilátásba helyezvén a karóba húzást is, hogy áttért a katolikus vallásra. Áttérésével püspök nélkül maradt a Dunántúli Egyházkerület a soproni országgyűlés előtt 1 évvel 1680-ben. Az országgyűlésen már ő képviselte Kőszeg városát és megszavazta az artikuláris törvényt. Az egyházkerületnek 1680–1742 között nem volt püspöke.

KISCZELL története azzal kezdődik, hogy 1739-ben – röviddel Dömölkre érkezése után – Koptik Odó a Sághegyen keres helyet a magával hozott Máriaszobor részére. Lévén a terület Erdődy-birtok, a gróf azzal utasítja el, hogy a terület közös Erdődy-tulajdon és egyébként is pör alatt áll. Koptik

lejön a hegyről és a Marcal ingoványos területei felé indul. Rövidesen meg is találja a Máriaszobornak építendő kis kápolna helyét a dömölki mezőn, ott, ahol az apátság Marcal-majorjába vezető földút keresztezi a Kemenes-szentmártonból Alsóságra vezető országutat. „Nyomban hozzáfogat az építéshez, maga kezével is segít; csakhamar elkészül a szobornak új hajléka, egy szerény kápolna. A kis épület kelet-nyugati vonalban áll, deszkából épült, gyöpből hányt négyszögű sánccal van körülvéve; a sánc területén belül volt még egy földbe vájt és gyöppel borított gunyhó remetelakásnak." (13)

A kápolna közelében létesített kút kiásása közben történt az első csoda. Egy nagy kő a kútásó fejére esett és megsértette a gerincvelőt. Mikor felhúzták a kútból, úgy látták, hogy halott. Koptik letérdelt mellé, Szűz Máriát hívta segítségül és a sebesült hamarosan magához tért, felépült és még sokáig tudott dolgozni. Egy másik alkalommal Zichy János alsósági plébános a kápolnában történő misézés közben észrevette, hogy a szobor jobbra-balra fordítja a fejét s mindig őrá, a misézőre tekint. A plébános rémületében elájult, elesett, majd amikor magához tért, látta, hogy a szobor szemével pillogat és könnyezik. A csodák híre elterjedt és nagy tömegek zarándokoltak a celli Máriaszoborhoz.

Koptik látva a nagy érdeklődést, főleg Kőszegről és annak környékéről róm.kath. németajkú kegyszerárusokat hívott a meghirdetett búcsújárások idejére, akik később itt le is telepedtek. Koptik ezután a kápolna mellé barátcellákat építtetett fából, s ezekbe Pórdömölkről véglegesen odaköltöztette a szerzeteseket. Közben átépült a fából készült kápolna is. Lebontották és helyébe kőből újat építettek. Most már ebben miséztek és csak ritkán a pórdömölki templomban. A legutolsó mise itt 1788-ban hangzott el.

Koptiknak rövidesen látnia kellett, hogy kicsi a kápolna, s örült is, hogy elkezdheti nagy céljának megvalósítását, a Máriacelli templom másának megépítését.

Közben Sajghó Benedek pannonhalmi főapát nem fogadta el valóságnak a celli „Csodatételeket". Kételkedik Zichy győri püspök is, és ezért kiküldi Dombi János kanonokot a csodák kivizsgálására. A kanonok a róluk készített írásbeli jelentésében valótlanságoknak nyilvánította őket. Ennek ellenére a jelentésben foglaltak megvizsgálására összeült a győri püspöki konvent, amelyen a püspök elnökölt. A konvent, amelyre többszöri ajánlkozása ellenére Sajghó Benedek főapátot nem hívták meg – végül közbenjárásra önkéntes hallgatóként volt jelen – kihirdette, hogy a szobor „mint kegyelemszerző azon dömölki kápolnában és a jó Isten segítségével majd építendő templomban a híveknek nyilvános tiszteletre kitehető és kiteendő." (14)

A püspöki állásfoglalás kihirdetése után két hétre körülbelül húszezer ember tolongott a kápolna körül. (15)

1747 tavaszán fog az apát a templomépítéshez. Sietteti a munkát, főként azért, hogy a csodatévő szobor minél előbb biztonságos helyet kapjon, mert a gyorsan épült régi kápolnában már háromszor támadt tűz. Ez a templom

most is áll, mégpedig nagyjában úgy, mint az apát azt elképzelte: barokk stílusban, a Máriacelh templomnak kicsinyített és egyszerűsített másaként. (16)

Mostani alakját 1764-ben nyerte, mikor a fundamentumtól a keresztig újra építik a tornyokat, illetve 1818-ben, amikor szintén restaurálják. (17)

A templom rövid idő alatt másfél év után olyan készültségi fokot ért el, hogy a Mária szobrot át lehetett vinni a kápolnából a végleges helyére. Az átvitel napjának 1748. szeptember 15-ét tűzték ki. Előtte nap már özönlött a nép az új templom felé. Koptik a főapátot Sajgho Benedeket is meghívta az ünnepre, aki kereken megmondta, hogy nem vesz részt benne. (18)

A teljesen kész templomot Szily János szombathelyi püspök szentelte fel 1780. szeptember 10-én.

Az apát munkája teljesen beért gyümölcsét nem élvezhette. Megélte ugyan még a búcsújáróhely hatalmas fellendülését, de nem sok idő múlva Sajghó főapáttal támadt viszálya miatt Mária Terézia megfosztotta apáti méltóságától 1750-ben, s csekély kegydíjból tengődve 1755-ben Göttweigben halt meg már életében elfeledve.

A késői utókor utcát nevezett el emlékére. Kiscell benne alapítóját tiszteli. (19)

A nagymáriacelli hasonlóságok – a templom, a szobor és a búcsújárások – után Koptik Kismáriacellnek nevezte el az új helyiséget, amely gyorsan fejlődött. A kegyszerárusok mellett megjelennek német földről a helység első templom- és házépítő iparosai, kőművesek, ácsok, festők, üvegesek, „téglások", „zsuppolók", akiknek az apátság a letelepedéshez területet bocsát rendelkezésére. A felsorolt szakmákból lehet következtetni, hogy az építkezéshez milyen anyagot használtak fel, mi volt a megrendelők kívánsága.

Milyen is volt ez a Kis-Mária-Czell? Porkoláb írja: „igazán kicsi helyiség, kiépületlen utcákkal, egymástól messze eső apró, zsuppos házakkal. A vendéglőkön kívül egyedül... a Joachim ház vált ki kúriaszerű nagyságával, a templom és a két emeletes ház: a sóház és a klastrom. A sóház és a klastrom meg éppen a hónuk alá látszottak fogni a jótékony árnyékukba húzódó alacsony házikókat." „A Szentháromság tér közepe náddal benőtt pocsolya." (20)

1766-ban 24 Kismáriaczelli házból 7 volt vendéglő, 17 iparos- és kereskedőház. Ők Kiseell őslakói, illetve első házainak építői: iparos és három magyar kivételével német valamennyi. (21)

Feltűnően sok a hét vendéglő, amelyeknek tulajdonosai semmiesetre sem a pórdömölkiekkel együtt is csak 350 fő körül járó lakosságból él, az iparosokat sem ők tartják el, hanem a vidék, a búcsúsok és a nemesdömölki artikuláris helyre özönlő protestánsok.

A helység közigazgatása ebben az időben egyszerű községi szervezet. Még el sem kezdik a templomépítést, már 1746-ban adószedője van a helységnek – aki 1766-tól a bírói teendőket is ellátja, a szomszédok pedig a bíró melletti tanácsot (esküdtek, elöljárók) helyettesítik.

Községi közigazgatást 1787 februárjában kap, választott bíróval és képviselő-testülettel, tanáccsal és ettől az időponttól hivatalosan is Kis-Czell a neve.

A lendülettel indult fejlődési folyamat már nem rohamos ugyan, de lépésről-lépésre egyre tart. A sóhivatal, amelyet 1768-ban irányított ide az államhatalom, csak emelte a helység forgalmát és jelentőségét. Így bizonyos kincstári jelleget is kap az eddigi kizárólagos búcsújáróhely. A sóház tisztjei és katonái idővel úgy hozzátartoztak a helység életéhez, mint a búcsúsok. A tisztek többnyire németek, német a polgárság is. Szívesen keresik fel a szomszédos Nemesdömölk nemesurainak társaságát, sőt egyik-másik ott is lakik. A sókatonák a hivatal őrségét látták el a munkás teendők mellett és mellékesen a város őrségét képezték a helybeli polgársággal együtt.

Kis-Czell fejlődésében II. József rendeletei törést hoznak. Az 1781-ben kiadott Türelmi Rendelet, amelyet a protestáns egyházak nagy örömmel fogadtak, mert nyomában újjáéledtek az 50 évvel vagy korábban megszüntetett gyülekezetek, Kis-Czellben egy pangó időszak kezdetét jelentette. Lassanként elmaradtak a vasár- és ünnepnapi istentiszteletek többezres evangélikus tömegei. Kis-Czell forgalma egyik hétről a másikra megcsappant, vendéglői kiürültek, boltjaiban megritkultak a vevők, a magánjövedelmek az 1780-as évek elején a felére csökkentek. Ekkor Joachim József Kis-Czell legtekintélyesebb kereskedő polgára látva a gazdasági élet fokozatos romlását, azzal utazik Bécsbe II. Józsefhez, hogy az ismert okok miatt kiesett bevétel helyett egy császári engedélyhez kötött tevékenység végzésére – ellátására kapjon engedélyt, mert már nincs miből élni, nincs miből fizetni az adót. Az írásban átadott kérelemben, folyamodványban a Vásárjog megadása iránti kérelem szerepelt.

A válasz sokáig késett, de el nem maradt. 1788. júhus 30-án tudatja II. József a községgel, hogy a kérelmet figyelembe vette, s négy országos és minden csütörtökön tartható hetivásárra a szabadalmat megadja. A város pecsétjén ezért van 1788-as évszám. A szabadalomlevelet II. Lipót adja ki 1790. december 30-i kelettel. Ettől az időponttól illeti meg a helységet a mezővárosi rang: OPPIDO DÖMÖLK.

A vásárszabadalommal csak címében változott a helység közjogi állása, egyébként maradt a régi földesúri hatalom alatt adózó község, egészen 1904-ig, Nemesdömölkkel való egyesülésig. Innen már Celldömölk Címzetes város, az önrendelkezésnek csak a vásárokra kiterjedő jogával.

A vásárjog ismeretében mondják a helytörténettel foglalkozók, hogy Joachim József volt a város alapítója.

A Türelmi Rendeletet követően megjelent fejedelmi rendeletek is aggasztják a helység polgárságát. II. József megreformálja a róm. kath. egyház életét is. Előbb a körmeneteket szabályozza le, majd eltörli a búcsújárásokat. Legnagyobb gondot azonban a szerzetesrendek felosztásával okoz. 1786-ban aláírt rendeletének áldozatul esik a pannonhalmi főapátság fiókapátságaival együtt, köztük a dömölki is. A rendházakban csak azok maradhatnak, akikre a hitélet ellátásához szükség van, a többi mehet arra, amerre akar. A feloszlatást végző királyi biztosok az apátságok vagyonát a

vallásalapnak adják át, ezután ő a földesúr, akit az ispán képvisel. Elképzelhető, hogy a kiscelli vendégfogadók, kereskedők, és iparosok, akik egész életvitelüket a nemesdömölki templomot felkereső kemenesaljai evangélikus és kisczelli búcsújáróhelyre özönlő róm.kath. tömegekre építették fel, milyen kétségbeejtő helyzetbe kerültek. Egyik napról a másikra fölöslegesekké váltak.

Ezen a helyzeten enyhített valamit a vásárjogot tartalmazö szabadalom. Összességében a gazdasági pangás, a gyakori tűzesetek, az 1806-ban pusztító járvány és nem utolsó sorban az 1809-es utolsó nemesi felkelés környékbeli csatái következtében az 1800-as évek elején Kismáriacell egy elárvult, kihalt és elszegényedett helység. Amikor 1802-ben Ferene király engedélyezi a szerzetesrendek működését és visszaadja vagyonukat, a kisczelli bencésekből már csak Pausz Amand él (22), ez a celli születésű, megnyerő modorú pap, aki egyszemélyben az apát, a jószágkormányzó és a plébános. Jó viszonyban van a polgársággal és barátságos érintkezésben a dömölki evangélikusokkal, akiknek akkori papja nem kisebb ember: Kis János későbbi költő-püspöknél.

Kis János írja Visszaemlékezéseiben Pauszról: „A kisczelli katholikusok lelkésze, s egyszersmind a benediktinusok zárdájának elnöke Amandus szerzetes nevet viselt, s e nevet betűszerinti értelemben is megérdemelte."

(AMANDUS „amare" latin szó, nyelvtani alakja azt jelenti, hogy szeretendő) „Velem nyájasan társalgott, a szomszédsági barátsági viszonyt mindenkor fenntartotta s ebédre gyakran meghívott, sőt arra akármikor hívatlanul is megjelenni szabadságot adott."

Pausz a francia hadjárat halottjaként fejezte be életét. A czelli csata és a francia csapatok jövése-menése közben esett embertelenségek hatása alatt elméje elborult és élőhalottként fejezte be életét. (23)

A későbbi dömölki apátok közül Hollósy Jusztiniánt kell kiemelni, aki 1874–1900 között volt az apátság élén. Vonzó egyéniség volt, aki soha nem bántott meg senkit, de jót tett minden hozzáfordulóval. Mint szerzetestanárt, tudományos munkásságáért az Akadémia lev. tagjának választotta. Emlékét nevéről elnevezett Hollósy-tér őrzi.

A helység 1790-ben kapott mezőváros címe ellenére továbbra is községi közigazgatással rendelkezett. Lakói németek lévén, a hivatal nyelve is német volt. Élén a bíró és a tanács állt. A bírót a földesúr (az apátság) jelöltjei közül lehetett választani. Van jegyzője, aki egyben a tanító is.

A község gyűléseinek az elnöke a mindenkori apát volt. (24)

A közgyűlésen német nyelven tárgyalták meg az ügyeket, német nyelven készültek a jegyzőkonyvek is. A község elemi iskolájában német nyelven folyt a tanítás. Nagyon érdekes és értékes személyisége ennek a kornak *Polczer Mihály* kántor-tanító és jegyző, aki 1836–1872 között dolgozott a községnek.

Azzal kezdi jegyzői tényekedését, hogy a jegyzőkönyveket magyar nyelven írja, a templomban amennyire lehet, magyarul énekel, az iskolában magyarul tanítja a gyerekeket. Érdemeit mi sem bizonyítja jobban, hogy mikor Kisczellbe jött német helységet talált és nyugalomba vonulásakor itt csak emlék volt a német szó. (25)

Az 1870-es években tűnnek el Kisczell német voltára emlékeztető utolsó nyomok is – megszűnnek a német istentiszteletek. Ez az állapot Polczer Mihály áldásos ténykedése mellett azért is következhetett be, mert Kiscell német kereskedőinek érdekükben állt a magyar nyelv tökéletes elsajátítása is, hisz vásárlóik a színmagyar Kemenesalja községeiből kerültek ki.

Kisczell növekedését, fejlődését a beköltözéssel történő népességszaporodás jellemzi. Generációnként újabb és újabb nevek tűnnek fel az adózók között. Nem alakulnak ki az ú.n. „nagy családok", amelyekben apáról fiúra hagyományozódik a család foglalkozása. Talán a Joachim kereskedő-família az, amelyik több generáción keresztül virágzik. Eme nyitottságot a helység polgársága nem alkalmazza Nemesdömölk és a környező nemesi községek lakosai irányába. A nemesek beköltözése ellen kifejezetten védekeznek azon egyszerű módon, hogy nem adnak el nekik házat. 1821-ben így határozott a városi gyűlés: „Horváth Imre háza azon ostffyasszonyfai Németh Józsefnek megvenni ne engedtessék, minthogy idevaló is találtatik olyan áron megvevő, különben is, mint nemes emberre nincs szüksége a városnak."

Természetesen ez az álláspont sokáig nem volt tartható. Lassanként a közigazgatásban, főleg hivatalnokként feltűnnek a megyében otthonos nemesi családok tanult sarjai különösen 1867 után. (26)

Az 1787-ben felállított községi közigazgatási rend, amelyen mit sem változtatott a vásárszabadalommal elnyert címzetes városi rang, és amelynek hivatalos nyelve német volt, 1861-ig funkcionált. Tevékenységét a Bach-korszakban felállított szolgabíróságok ellenőrizték és irányították. 1861 elején a német tanácsot magyar váltotta fel, amelyet a város lakossága kitörő örömmel fogadott és nagy lelkesedéssel köszöntött. A magyar városi tanács megalakulása után két hónapra megtartják a nagy jelentőségű képviselőválasztásokat. 1861. március 16-án özönlik Kemenesalja választó-közönsége Kiscellbe követválasztásra. A csöngei birtokost, volt honvédtiszt Horváth Eleket küldi a kiscelli kerület követként az ideiglenes országgyűlésbe.

Horváth Elek még egyszer követ lesz 1865-ben, és az alkotmányos korszakban kétszer képviselő. Kétségtelen nem érdemtelenül. Elvitathatatlan érdemei vannak a vasutak kiépítésében. Emlékét a Horváth Elek utca őrzi.

Amekkora örömöt jelentett megjelenésében is várossá fejlődött Kisczell polgárainak, hogy állomására 1871. október 1-én megérkezett a Magyar Nyugati Vasút Győr–Szombathelyi szakaszáról az első vonat, éppen olyan lehangoló volt számára az 1871. XVIII. törvény kihirdetése, amely a privilégiumos mezővárost nagyközséggé minősítette és amelynek nyomán 1872-ben Kisczell nagyközséggé is szerveződött.

A vén NEMESDÖMÖLK és az ifjú 160 éves KISCZELL nagyközség 1904-ben egyesült és azóta CELLDÖMÖLK a helység neve.

Celldömölköt 1979-ben városnak nyilvánították. (27)

Milyen is volt a celli polgár, Porkoláb István 70 évvel korábbi megfogalmazásában: „Kisczell közel 200 éves történetében egyetlenegy olyan megmozdulást nem látunk, melyből bármely faj, vallás, felekezet vagy

nemzetiség elleni gyűlöletre lehetne következtetni. Kisczell lakossága békés, türelmes és éppen nem forradalmi természetű."

„Ha az ellenreformáció hatása mutatkozik is némiképpen a XVIII. század legvégén, általában a keresztényi szeretet és békesség jegyében foiyik a város kathohkus és protestáns lakóinak élete mind a mai napig."

GYÜLEKEZET-TÖRTÉNET

Sárvár és Pápa kisugárzása

A reformáció hamar elérte az ország nyugati határát. Sopronban, mint a külfölddel közvetlen összeköttetésben álló német ajkú művelt kereskedő városban találkozunk először Lutner tanainak hatásával. Azután Pápa – mint Thurzó Elek, majd Enyingi Törög Bálint birtoka – és Sárvár – Nádasdy Tamás városa – lesznek a dunántúli reformációnak első központjai.

A határszéli kettős birtokos osztrák főnemesek mellett a velük szomszédos magyar főurak is – Nádasdy, Batthyány, Erdődy – hamar a reformációhoz csatlakoznak.

A soproni polgárság már 1532-ben határozottan evangélikus prédikátort követelt a tanácstól.

Pápa 1527–1532 között volt Thurzó birtoka, s csak jóval később, az 1585. évi iskolai törvények vitái során „a mi eleink 54 éven keresztül csaknem minden írott törvény nélkül voltak" válik bizonyítottá, hogy Pápán már 1531-ben evangélikus iskola működött. Tehát Pápán a reformáció már Thurzó idejében megkezdődött. Ennek az iskolának a tanítója 1534-ben azzal ajánlja Sylvester Jánost Nádasdy Tamásnak, hogy „azon a vidéken biztosan kitűzi a reformáció zászlaját." (28)

Sylvester János előbb a krakkói, majd 1529-ben a wittenbergi egyetemen tanult. Minden bizonnyal ez utóbbi egyetemen telítődött Luther tanaival. 1534-ben Budán és Pápán keresztül érkezik Nádasdy birtokára Újszigetre, ahol tanítással foglalkozik. Ezen a téren nagy segítségére volt Nádasdy által ugyanott felállított nyomda. Sylvester János 10 évig volt Sárváron, ahonnan a bécsi egyetemre távozott és ott a héber és görög nyelvnek lett a tanára. A következő évben, 1535-ben Sárvárra érkezik Dévai Biró Mátyás is, aki Sylvester Jánossal egyidőben tanul a wittenbergi egyetemen. Hazatérése után lesz prédikátor Kassán, de theológiai nézetei miatt később Budán börtönbe vetik, ahonnan Nádasdy Tamás szabadítja ki. Így kerül 1535-ben Sárvárra. (29)

Nádasdy Tamást, mint királyi titkárt, 1525-ben az evangélikus Mária királyné környezetében találjuk. Részt vesz a speyeri birodalmi gyűlésen, és az ott szerzett élmények hatása alatt fogadja sárvári udvarába Sylvester Jánost és Dévai B. Mátyást. Mint nádor a vakbuzgó I. Ferdinánd környezetében kénytelen elhallgatni vallási meggyőződését, de azért házában evangélikus prédikátort tart és fiának nevelését is rábízza. Nejével

a buzgó és jólelkű Kanizsai Orsolyával és udvarnépével, köztük Tinódi Lantos Sebestyénnel, evangélikusok voltak.

Nádasdy Tamás a nagy kiterjedésű uradalmakat a Fertőtől le a Balatonig és a Dráváig nejével Kanizsai Orsolyával, Kanizsai László vasmegyei főispán egyetlen fiúsított leányával kapta hozományba.

Nádasdy Tamás a Sárvár melletti Újszigeten 1534-ben téglából iskolát, majd 1537-ben könyvnyomdát építtet és ezekbe az intézményekbe fogadja a nagyhírű, tudós reformátorokat; Sylvester Jánost, aki itt elemi iskolások tanítója volt, és Dévai Biró Mátyást, akit mint Sárvár első nagy nevű lelkészét tartjuk számon.

A nagynevű elődöket olyan utódok követték, mint Szegedi Máté, aki 30 évig volt Sárvár lelkésze és az 1576-ban alakult Dunántúli Egyházkerület első püspöke, és Magyari István, aki Nádasdy Ferencnek (1555–1604) a „Fekete Bég"-nek volt tábori lelkésze és az „Országokban való romlásoknak okairól" című vitairat szerzője, amely még Pázmány Pétert is polémiára indította. (30)

A lelkészek mellett a tanítók is mindig kiválóak voltak Sárváron. Belőlük kerültek ki az ifjú Nádasdyak nevelői.

Ennek a több mint 100 évig tartó meggyőződéses evangélikus magatartásnak a dédunoka ifjabb Nádasdy Ferenc (1621–1671) szabott határt azzal, hogy a nádor Esterházy Miklós leánya kedvéért, akit feleségül kért 1643-ban, áttért a róm.kath. vallásra és a birtokán élő evangélikus gyülekezetek üldözésébe kezdett, amellyel korszakos fordulatot idézett elő a Dunántúli Egyházkerület történetében is.

Amit az előző 2-3 generáció meggyőződésből fakadó, kitartó munkával az országrésznyi nagyságú Nádasdy-birtokon – a többszáz evangélikus gyülekezet szervezésével – felépített, azt a 22 éves ifjú lerombolta. A Dunántúl Evangélikus Egyházkerület gerincét törte össze, amelyet 1576-ban ezen a nagykiterjedésű területen élő, egységesen evangélikus gyülekezetekre szerveztek.

Mi történt a közel 110 év alatt – 1534–1643 között – Pápán? 1535-től Enyingi Török Bálint Pápa város tulajdonosa, akit 1541-ben Szolimán szultán elfogatott és a Héttoronyba záratott, ahol 9 évi sinylődéses raboskodás után 1550-ben halt meg. Török Bálint feleségével, Pemflinger Katalinnal a „lutheránus nőoroszlánnyal" együtt buzgó evangélikusok voltak. (31)

Török Bálint fogvatartása idején az evangélikus Ungnád János volt a pápai várparancsnok, aki 1543-ban Uloman bég közeledtének hírére éjszaka megszökött a városból udvarnépével együtt, Istenre bízván a pápaiakat.

Török Bálint fiai közül Ferenc lett Ungnád János után a főkapitány, aki feleségével együtt szintén hívő evangélikus volt. Ebben az időben 1565 körül érkezik Pápára Sztáray Mihály énekköltő, aki 1574-ig volt a pápai evangélikusok lelkésze. Az ő idejében, 1565-ben állapítja meg Méliusz Péter, a jeles református püspök a pápaiakról, hogy még lutheránusok. Később, úgy 10 évvel, amikor Huszár Dávid volt az evangélikus lelkész, kezd elhajolni a gyülekezet a helvét reformáció irányába.

1576-ban már Török István – az 1571-ben elhalálozott Török Ferenc fia – a földesúr, aki 1564-ben született, és akit szűkebb környezete: a városbíró és a

pápai őrsereg alkapitánya a helvét irányzat felé irányított. Erősítette őt kálvinista meggyőződésében Pathay István lelkész, a későbbi püspök is. (32)

Pápa török kézre került 1594-ben. Visszafoglalásakor, 1597-ben falai alatt küzd E. Török Istvánnal az evangélikus Nádasdy Ferenc is, minden bizonnyal tábori lelkészével, Magyari Istvánnal együtt. Táboraikban protestáns lelkészek bátorították a vitézeket.

Szenczi Molnár Albert, a református vándortudós 1610-ben azt írja Pápán a naplójába, hogy Pápán a templomot szépen építik és a református orthodoxia teljes virágjában van a városban és „Pápán nincs semmi viszálykodás a religió dolgában".

Pathay után is kiváló lelkészt nyert Pápa Kanizsai Pálfi János személyében, aki Pathay püspökkel együtt erős pajzsa volt a református hitnek, és sokszor heves vitát folytattak Zvonarics Mihály és Lethenyey István sárvári lelkészekkel. (33)

Lévén Enyingi Török István buzgó református, evangélikus feleségeinek (többször nősült) jutott az a feladat, hogy védelmükbe vegyék saját felekezetüket. Elérték, hogy a még szép számú evangélikusok a reformátusok templomába járjanak, de az úrvacsorát saját lelkészük kezéből vegyék. Zvonarics esperes – lelkész az úrvacsorát kiszolgáltatta magánházban is az evangélikusoknak. Ebből később nagy vita kerekedett. Pathay István veszprémi püspök levélben írja Pápán Kanizsai Pálfi Jánosnak: „Új dolgot hallok, a prédikátorok közül valakit bevittek hozzátok, aki ott némely, az igazságot ferde szemmel nézőknek az úrvacsora sakramentomát magánosan kiszolgáltatta: mert azok nem restellik és nem szégyenlik, hogy a keresztyén vallás minden dolgával visszaélnek, csak szabad legyen... Ha szabad mindenkinek maga akarata szerint bármit elkövetni, félek, hogy megzavarják az egyház boldog állapotát." (34)

Később ez a szigorú álláspont megenyhült, s megengedték, hogy az evangélikusok saját lelkészeikhez járjanak úrvacsorát venni. Kanizsai 1629-ben írt levelében így jellemzi Pápán a két protestáns felekezetnek egymáshoz való viszonyát: „Pápán is úgy vagyon (miként Győrött), vannak augustána confession lévő keresztények, de mivel hogy többen vannak a helvetica confession, ezért a többivel nem vonnak újat, hanem a helveticus tanítónak tartásában consentiálnak, a predikációra eljárnak és egyaránt fizetnek, noha máshova járnak communicálni."

Enyingi Török István 1618-ban halt meg. A pápai templomban temették el. Benne kihalt az Enyingi Török család férfi ága. Egyetlen leánya, Zsuzsanna, Bedeghy Nyári Pál felesége lett, aki 1619-ben Pápa földesura volt. A házasságból született B. Nyári Krisztina, Esterházy Miklóshoz ment feleségül. Így szállott Pápa városa az Esterházyakra. Kanizsai Pálfi János lelkész feljegyzése szerint Nyári Miklós és fia 1626-ban költöztek ki Pápáról, s utánuk ez a város is „gróf Esterházy Miklós palatinus számára jutott és szállott". Ezzel megkezdődött mindkét protestáns felekezet üldöztetése.

A pápai evangélikusok külön gyülekezetté 1705 körül szerveződtek, II. Rákóczi Ferenc fegyvereinek oltalma alatt.

AZ ALVÓ NEMESDÖMÖLK

Musay Gergely a Dunántúli egyházkerület püspöke az 1661. évi egyházlátogatás során örömmel állapíthatta meg, hogy Kemenesalja minden községében – hét kivételével – volt, vagy van prédikátor. A hét kivétel egyike Nemesdömölk. (35)

Ebben az időben, 1659-ben fejeződött be Esterházy Miklós nádor pörújítási parancsának közbejöttével az a pör, amelyet a dömölki apátság 250 évig tartott fönn a nemesdömölki és kocsi nemesek irányában, mert azok következetesen – nemesi jogaikra való hivatkozással – nem fizették meg a tizedet. A perújrafelvétel után az országgyűlések ítélőmestere agyonhallgatással eltemette a pört. (36)

Az a szívós kitartás, amellyel a két falu nemessége évszázadokon keresztül törekedett terhein könnyíteni, végre célba ért: a két falu lerázta magáról az apátnak uraságát és egészen független lett. A tényleges függetlenséget most törvény előtt is kivívták maguknak.

Eme tények ismeretében feltehetjük magunknak a kérdést, hogy mi lehetett az oka annak, hogy a kedvező feltételek – Pápa és Sárvár közelsége, a környező falvak – Mesteri, Alsóság, Boba, Csönge, Kemenesmihályfa, Kemenessömjén, Kemenesszentmárton, Nagysimonyi, Nemeskocs, Vönöck – prédikátorokkal való ellátottsága mellett, Musay püspök semmi jót nem tudott Nemesdömölkről feljegyezni.

Talán az apátság által támasztott gondok miatt nem figyelhettek Sztárai Mihály énekhangjára, vagy Szegedi Máté és Magyari István igehirdetéseire, vagy kevés evangélikus volt a faluban, és azok a környező falvak prédikátorait hallgatták, vagy akkora volt a szegénység, hogy prédikátor eltartására nem gondolhattak?

Kétségtelen, az apátság közelsége zavarólag hathatott mind a prédikátorokra, mind azok hallgatóira, még akkor is, ha ebben az időben a dömölki apátság nem volt erős bástyája a katholicizmusnak.

Az evangélikusok létszámát a korabeli feljegyzések nem tartalmazzák. Közel negyven évvel később, 1698-ban Kazó győri kanonok egyházlátogatása során jegyezte fel a két község lakosságát és vallási megosztottságát. Ekkor Nemesdömölkön 253 evangélikus és 30 katholikus, Pórdömölkön 45 katholikus és 5 evangélikus élt. Ezekből az adatokból a negyven évvel korábbi állapotokra következtetni nagyon nehéz. Egy biztos, ami a felhasznált forrásból is megállapítható, hogy ebben az időszakban Dömölkön nagy volt a kiköltözködő jobbágyok száma, ami részben az általános szegénységnek, részben a török időszakonkénti jelenlétének is köszönhető. (37)

A korabeli gazdasági állapotokat minősítse Payr S. és Pacher D. „Dömölköt bizonyára mint kicsiny jelentéktelen helyet tették meg artikuláris gyülekezetnek."

„Thököly idejében Posgay Béla, s utána Miskolczy Bernát volt a dömölki apát, kik szegénységük miatt panaszkodnak." (38)

Pacher Donát: „A nagy változás azonban nemcsak a jobbágyok számának fogyásában jelentkezik. Azt is látjuk, hogy az uraságnak aligha van nagyobb

Ferenc Könyvtár
110308

mennyiségben külön művelt földje. Fizettek pedig a használt földért, jobbágyok és bérlők egészen egyformán egy évre egy-egy tallért. Az apátság egész évi jövedelme tehát a földjeiből 17 tallér. Nyilvánvaló, hogy Dömölk ilyen viszonyok között csak kevés embert táplálhatott." (39)

NEMESDÖMÖLK LELKÉSZT ÉS TANÍTÓT KERES

A nem nagyszámú nemesdömölki evangélikusok között azért nem múlt el nyomtalanul Musay Gergely püspök egyházlátogatása. Talán tíz év múltán, amikor a bécsújhelyi vár udvarán porba hullt a Wesselényi-féle összeesküvés még három életben lévő vezetőjének a feje, akkor beszélgethettek arról, hogy prédikátort hívnak. Valószínűleg nem is gondolják, hogy választottjuk útja Nemesdömölkön át Pozsonyig vezethet. A gyászos évtized (1671–1681) első éveiben keresik meg LAKI Jánost, aki 1665-től volt Kenyeri lelkésze, hogy jöjjön Nemesdömölkre. Mindennek írásos nyoma nincs. Hogy Laki János Nemesdömölk lelkésze volt, azt is az 1674. évi pozsonyi vésztörvényszék jegyzőkönyvében lehet olvasni. Nem sokáig lehetett Nemesdömölkön, mert 1674-ig Kenyeri lelkészeként is szerepel.

A gyászos évtized második lelkésze Nemesdömölknek Posgay Márton volt, aki 1654–1674 között szolgált Nagygeresden és mint idős lelkész került Nemesdömölkre. Itt idős korában 1674–1695 között szolgálhatott. Eleinte a parókiában lakott, de Széchenyi György győri püspök parancsára kénytelen volt abból kiköltözködni. Továbbra is Dömölkön élt a 68 éves Dömölky András és más nemes patrónusok oltalma alatt. (40)

Hogy Posgay Márton 1681 után szolgált-e az artikuláris Nemesdömölkön és mennyi ideig, nem tudjuk, de az évszámok alapján feltételezhetjük, hogy Ő volt a templom, iskola és parókia nélküli artikuláris hely első lelkésze.

Az a parókia, amelyből a győri püspök kiköltöztette, a pórdömölki bencés apátság egyik épülete lehetett. (41)

1695-től a Kemenesaljai egyházmegye megalakulásától 1718-ig csak tanítói vannak Nemesdömölknek. 23 éven keresztül.

Mivel Mersevátnak sem volt lelkésze ebben az időben, a két szegény gyülekezet 1695-ben úgy határozott, hogy közösen tartanak tanítót, aki valószínűleg felváltva tanított a két község iskolájában. A tanítót Gazdag Istvánnak hívták. (42)

A következő évben, 1696-ban Nemesdömölk önállóan tartott tanítót, MENSATORIS MÁTYÁST, Mersevát pedig Külsővattai társult. 1696 arról is nevezetes esztendő, hogy a kemenesmihályfai esperességi gyűlésen gondoltak először arra, hogy Nemesdömölkön – lévén a király jóvoltából artikuláris hely – valami kis kápolnát kellene építeni. A jelenlévő patrónusok nyomban erre a célra 139 Ft-ot ajánlottak meg. A kápolna építésére azonban nem került sor.

1698-ban a Kazó-féle jegyzőkönyv szerint a 48 éves Füztői Benedek a tanító, aki 1695-ben Zsédenyben, 1706-ban pedig Kissomlyón tanít. A jegyzőkönyv azon megállapításai: hogy Füztői Benedek ág.ev. vallású; hogy az iskola a falu keleti végén áll, azelőtt a csordás lakott benne; hogy a tanító javadalmazása és az iskolaépítés a hívek dolga, olyan kérdésre is választ adnak, mint hol taníthatott Gazdag István és Mensatoris Mátyás, és bizonyítják azt, hogy az apátság székhelyén csak lutheránus tanító volt.

1706-ban Petánczi István, 1707-ben pedig Istenes János a tanító, aki az esperesség oly intéssel küld Nemesdömölkre, hogy az eredmény megfeleljen a nevének. 1708-tól 1711-ig, vagy még tovább is Boros György a tanító, 1725-ben pedig Járfás Ferenc. 1716-ban ismét van lelkésze Nemesdömölknek.

A nemesdömölki iskolázás és oktatásügy helyzetére, állapotára, az iskolai oktatás korábbi indulására és a későbbi korszakban rendkívül magas színvonalára enged következtetni az a jegyzőkönyv, amelyet egy a Királyi Tanács által kiadott rendeletre 1766. évi március 11-én vettek fel a vármegye kiküldöttjei. Megállapítják, hogy: – Nemesdömölkön van ágostai hitvallású mind magyar, mind latin nyelvű nyilvános iskola, hogy: – az említett iskolák az 1681. évi 26. tc hatálya óta folyamatosan virágzanak, azonban ezek nem valakinek különös alapítványából erednek, hanem az idézett tc. és a felséges királyi rendelés ALAPJÁN ÁLLOTTAK TALPRA, hogy: – ebből következően jövedelmük sincsen ilymódon, csak a gyerekek szüleinek bőkezűségéből, hogy: – az iskolának van rendtartása, amelyet a professzorok betartanak és betartatnak. (43)

Két évvel a nevezetes Kazó-látogatás után úgy 1700 körül, megépítik a nemesdömölki evangélikusok első iskolájukat és tanítólakásukat a mai templomtól úgy 25 m-re északi irányban a később épített fecskendőház helyén. Ennek első lakója Füztői Benedek lehetett.

Ebben az iskolában tanító Boros György, a szergényi egyházmegyei gyűlésen 1711-ben teszi azt az ajánlatot, hogy saját költségén Nemesdömölkön fakápolnát épít, ha a dömölkiek a fát odaszállítják. Valószínű, hogy ez a fakápolna akkor el is készült – a ma is álló templom helyén – és ebben tartották az istentiszteleteket. (44)

Ebben a fakápolnában hirdette az igét 1716–1725 között Király Máté a Szentgrótról menekült esperes, aki 1695-ben Kemenesszentmárton lelkésze volt. Egyházlátogatási körútján érte a halál. Nemesdömölkön a fakápolnával szemben lévő temetőben helyezték örök nyugalomra. Még ebben az évben, 1725-ben Szeli Andrást hívták meg a helyébe, aki 1696-tól volt Nemesládony lelkésze, és azt megelőzően 1695-ben Magyarszombathelyen szolgált. Nemesládony elhagyása 31 éves szolgálat után minden bizonnyal templomfoglalások következménye. Pontosan nem tudjuk, hogy meddig szolgált a nemesdömölki „deszkából épült imádságházban".

1732 tavaszától felgyorsulnak az események. Még 1731-ben jelenik meg III. Károly rendelete, mely meghagyja Vas vármegyének, hogy foglalja vissza a kemenesaljai kerületben Nemesdömölkön kívül lévő templomokat, parókiákat és iskolákat. A királyi rendelet végrehajtására az első kísérlet 1732. június 3-án, a második június 13-án történt. Eredményt egyik sem hozott, az

evangéhkusok minden rendelkezésre álló eszközzel akadályozták meg, hogy a bizottság – amely a vasvári prépostból, szolgabírákból, esküdtekből és a dömölki bencés Maratskó Anzelmből állt – bejusson a templomokba. Eredményt a vármegyei helytartótanács által kibocsátott körlevél hozott, mely tanácskozásra hívta a prédikátorokat Szombathelyre. (45)

Ezen a tanácskozáson a prédikátorok helyett Ostffy Mihály és Vidos Miklós jelent meg, akik miután belátták, hogy lehetetlen a királlyal és hatalmával szembeszegülni, vállalták a prédikátorok és a hívek meggyőzését. Az elkerülhetetlen kényszer előtt megadta magát mind a 18 falu. Rosti István alispán maga szállt ki az érintett falvakba és Ostffy jelenlétében vette át a templom és a paróiák kulcsait. Ellentételként a „lelkészek és iskolatanítók (a hivatalból kimaradáson kívül) sem jószágvesztéssel, sem másnemű bántalmakkal nem lakoltak." (46)

A károsult gyülekezetek: Mesteri, Asszonyfa, Boba, Csönge, Gencs, Gérce, Hógyész, Izsákfa, Kissomlyó, Kocs, Miske, Mihályfa, Magasi, Simonyi, Sömjén, Szentmárton, Szergény, Vönöck.

A templomok elvételére augusztusban került sor. Az ellenreformáció ezzel Vas vármegyében – ha a vitához nem is illő fegyverrel – a végéhez közeht.

NEMESDÖMÖLK GONDJAI

Az esemény határkő a nemesdömölki evangélikus gyülekezet életében. Lévén artikuláris hely, csak neki van joga és lehetősége messze környéken a hitéleti alkalmak feltételeinek biztosítására, s mint fília – az alsósági anyaegyház filiája –, s ehhez most „csak iskolával, mesterrel, és deszkából épült kis kápolnával rendelkezik".

1732 őszén már a fél vas vármegye evangélikusságát kellett fogadnia a Szentgotthárd környéki német ajkú evangélikusokkal együtt. Csak egy megoldás volt. „Szabad ég alatt végezték az istentiszteletet, kitévén magukat az összes hívők a lelkésszel együtt az ég viharának."

Az eseményekre így emlékezik vissza Miskei Ádám korabeli lelkész, a későbbi templomépítő pap: „a nagy ünnepekre sűrűbben összegyűlendő nép, mivel a hely szűkebb volt, mimhogy őket befogadta volna, kényszerült az elég tágas temetőben hallgatni a szent beszédet nagy fáradtságára és kellemetlenségére, különösen a szónokoknak."

Még ebben az évben, 1732-ben felavattatják lelkésznek Tót Sipkovics Istvánt, aki 1706-ban Füztőn, 1725-től Dabronyban volt tanító és aláírta 1706. január 27-én Kemenesmihályfán tartott esperességi gyűlésen a Rákóczynak tett hűségesküt. Mikor Nemesdömölkre jön, elmúlt már 50 éves. Paplakot is építenek neki az iskola mellé, még 1732-ben.

Nem indult könnyen az artikuláris élet sem. A vonatkozó királyi rendeletet a „tekintetes vármegye" úgy értelmezte, hogy az artikuláris helyeken csak istentiszteletet lehet tartani és az úrvacsorát kiszolgáltatni. Röpiratokkal hozták tudomására a vidék lakosságának, hogy a prédikátorok artikuláris helyeken sem keresztelhetnek, nem áldhatják meg a házaspárokat és a szülő

anyákat. A palástdíjak lefizetése mellett csak a plébánosok végezhetik ezeket az egyházi cselekményeket. A prédikátorokra 12 Ft-os bírság vár, ha mégis ilyet végeznek. Ostffy Mihálynak és Vidos Miklósnak kellett Bécsbe utazni a királyhoz, megnyerni az engedélyét, hogy a dömölki prédikátornak is szabad legyen eme egyházi funkciók ellátása. Arra is meg kellett szerezni a királyi engedélyt, hogy a megnövekedett hitéleti igények kielégítésére beállíthassák a második lelkészt. Így került Nemesdömölkre 1733 őszén Miskei Ádám Kemenesszentmártonból, a jónevű volt alsósági tanító, akit 1729-ben avattattak lelkészüknek a szentmártoniak. Miskei az 1732-es templomfoglalások szentmártoni kárvallottja.

Így emlékezik vissza Miskei: „1733-ban Szentháromság utolsó vasárnapján engem is az egyházba rendeltek, engem már előbb is hívtak, márciusban, hogy a közös szertartásoknak eleget tehessünk, annál inkább, mivel a hívek annyira felszaporodtak."

Nem sokáig dolgozott együtt a Tóth-Miskei kettős, mert négy év után, 1735-ben a bödögei gyülekezet hívta meg Tóth Istvánt, aki a meghívást el is fogadta. Mivel ebben az időben a nemesdömölkiek a német nyelvben jártas prédikátort kerestek, s ezt sem Tóth, sem Miskei nem mondhatta el magáról, a nemesdömölkiek nem gördítettek akadályt Tóth István távozása elé.

A német nyelv ismerete iránti igény azért merülhetett fel, mert a német anyanyelvű gyülekezetek tagjainak is csak Nemesdömölk és Nemescsó volt az istentiszteleti helyük. Nemescsóban 1736-ban már volt is német egyház. (47)

Tóth távozása után Miskei egyedül dolgozott 6 évig, amikor 1743-ban egy Wittenbergből hazatérő lelkészt állítottak mellé Kis Zsigmond személyében, akivel ketten meg is feleltek a következő év, 1744 kihívásának: felépítették és felszentelték Nemesdömölk artikuláris templomát.

Kis Zsigmond 1745-ben távozott Miskei mellől Nagyvázsonyba, utána egyedül végezte az egyházi teendőket 1765-ig, Nemesdómölkről való távozásáig.

Amikor Miskeit 1732-ben Szentmártonból elűzték, magával vitte azt a keresztelési anyakönyvet, amelyet 1729-től vezetett. Ezt Nemesdömölkre magával hozta és itt Tóth Istvánnal a vezető lelkésszel együtt tovább vezették. A Nemesdömölkre vonatkozó latin nyelvű bejegyzés magyar fordítása a következő: „A szent keresztségben részesült újszülötteknek anyakönyve, névjegyzéke. Megkezdett a nemesdömölki artikuláris eklézsiában Nagytiszteletű Tóth István úrnak, az eklézsia újjászervezőjének lelkipásztori szolgálata idején, a Kegyelem Urának 1733. esztendejében." E szerint Tóth István szervezte újjá a gyülekezetet, s ez bizonyára azt jelenti, hogy az 1732 előtti néhány évben nem volt az egyházközségnek sem lelkésze, sem tanítója.

Az a tágas temető, amelyben helyezkedett el nagyobb ünnepek alkalmával az összegyűlt tömeg, hogy meghallgasság Miskeit, a templomtól délre terült el az Alsóságra vezető út jobb oldalán.

Mivel a prédikátorok csak Nemesdömölkön temethettek, „E temetőbe hozatták el magukat régente számtalan evangélikus hívek szintén távol

helységekből: s itt nyugosznak sok érdemes családok őseinek hideg tetemei" – írja Edvi Illés Pál – 1844-ben.

A temető területén jelenleg a benzinkút és egy ipari üzem van. Betelte után a vasúti aluljáróval szemben lévő magasabb területen nyitottak evangélikus temetőt a nemesdömölkiek. Ez 1910 körül telt be, s azóta van használatban a jelenlegi temető.

A vasúti átjáróval szemben lévő kis temetőben temették el Tóth János esperes lelkészt 1879-ben és Szabó József kántortanítót 1899-ben. A temető megszüntetésekor sírkövüket a gyülekezet a torony alatti bejáró falába helyeztette el.

NEMESDÖMÖLK TEMPLOMOT ÉPÍT

MISKEINEK a legnagyobb gondot a megfelelő nagyságú templom hiánya okozta. Az első kezdeményezés már 1736-ban megtörtént. Megkérték a tekintetes vármegyét és a Helytartó Tanácsot, hogy jelöljenek ki megfelelő helyet a templom részére. Nemsokára megjött a válasz, hogy ez a királyi felségjogok közé tartozik.

OSTFFY MIHÁLY és VIDOS MIKLÓS urak III. KÁROLY királyhoz utaztak Bécsbe, és kérték, hogy a templom részére jelöltessen ki helyet, mert az egyházközség birtokában lévő parókiális telek erre nem elégséges és nem alkalmas.

A király a vármegyének adott utasítást az ügy intézésére.

1738-ban ROSTHY ISTVÁN alispán néhány szolgabíró kíséretében ki is szállott Nemesdömölkre, ahol a bizottsághoz csatlakozott FELSŐBÜKI NAGY FERENC nemesdömölki földesúr is. Megállapították, hogy a parókiális telek nagysága 74 n.öl és ez nem elégséges egy 123 n.öl alapterületű templom megépítéséhez.

ROSTHY alispán mindezt előadta a legközelebbi megyegyűlésen és javasolta, hogy a templomhoz illő nagyságú telket biztosítsanak. A megyegyűlés róm.kath. többsége nem fogadta el a javaslatot, és azt a jelentést küldte III. KÁROLYNAK, hogy a templomépítésre elég a 74 n.öl telek is. Ha pedig a Nemesdömölkhöz tartozó hívek nem férnének be a templomba, van Kemenesalján elég templom, amelyeket az evangélikusok részére is nyitva kell tartani, ha lelkészeiket akarják hallgatni. (48)

OSTFFY MIHÁLY személyesen protestált ezen állásfoglalás ellen a bécsi udvarnál, kérvén, hogy egy magasabb fekvésű és nagyobb helyet jelöljenek ki. A válasz a megye állásfoglalásának megismétlése volt. Látván a „kegyurak" és a hívek a megye elutasító magatartását és a király befolyásoltságát, felhagytak a kedvezőbb telek biztosítására irányuló kezdeményezésükkel. Időközben meghalt III. KÁROLY és 1741-ben MÁRIA TERÉZIA lépett a trónra, akinek oly sok jót tett a magyar nemesség. OSTFFYBAN újból felcsillant a remény, hogy kérelmük kedvező elintézést nyerhet. A nemesdömölkiek azonban szomorúan tapasztalhatták, hogy ebben a vonatkozásban semmit sem haladt előre a világ. A királynő válasza is elutasító volt.

Az Isten házát a kijelölt helyen lehet és kell megépítemi. Az engedélyt torony nélküli, imádságház (oratórium) építésére adták meg.

Megunván a hívek és a vezetők a 11 évig (1732–1743) tartó huzavonát, de leginkább az istentisztelethez nem méltó környezetet, szomorúan és mélyről fakadó dacos elhatározással megfogadták MISKEIVEL együtt 1743 vízkeresztjét követő második vasárnapon tartott közgyűlésen, hogy a templomot rövid idő alatt felépítik. Minden faluból két-két ember vett részt azon a megbeszélésen, amelyen megválasztották az építkezés vezetőjéül KOLTAI VIDOS MIKLÓST kemenesmihályfai földbirtokost a Kemenesaljai Egyházmegye inspektorát, felügyelőjét és HORVÁTH MIKLOSITS ANDRÁST kemenesmihályfai földbirtokos patrónust.

Azonnal meg is kezdődött az építkezési anyagok összehordása. Először is sokszáz szekér homokoskaviccsal feltöltötték a gödröket és pocsolyákat, majd meghordták a követ a Sághegyről, Vásárosmiskéről, a Hercsegről, a téglát Ostffyasszonyfán égettették. Egész szekérkaraván hozta a faanyagot Zalatárnokról, 300 db gerendának való tölgyfát. Istentisztelet keretében május 7-én helyezték el a templom alapkövét, mely alkalommal PERLAKY JÁNOS gergelyi lelkész és a helyiek MISKEI ÁDÁM és KIS ZSIGMOND szolgáltak.

Kitartó szorgalommal gyorsan haladt előre az építkezés, már az év szeptemberében falegyen volt, a födém és tetőszerkezet kifaragva felhordásra várt, amikor a szomszéd szerzetesék úgy informálták a pozsonyi Helytartó Tanácsot, hogy az építkezés nem a kijelölt egyházi helyen, hanem azon kívül, földesúri és királyi tulajdonú (országút) területen is folyik. A Helytartó Tanács elrendelte a megyének, hogy az alispán azonnal állítsa le az építkezést és amennyiben a vád beigazolódik, az épületet romboltassa le. Az alispán SZELESTYEI ÁDÁM gyanítva az igazi szándékot, helyszínen győződött meg a helyzet valódiságáról és ennek ismeretében utazott a Helytartó Tanácshoz, ahol a feljelentést meghiúsította, mondván, a templom az egyház határain belül épül. Mivel félt attól, hogy a Helytartó Tanács másként határoz, a munkát leállíttatta. Ennek a bizonytalan állapotnak a feloldása érdekében OSTFFY MIHÁLY Bécsbe utazott a királynőhöz, MÁRIA TERÉZIÁHOZ. Az uralkodóig nem jutott el, mert a panaszt KUNTZ JAKAB úr – az ilyen ügyekben illetékes referens – átvette azzal, hogy továbbítja a királynőnek. OSTFFY MIHÁLY dolgavégezetlenül „reményt és félelmet hozván magával", hazajött.

Míg OSTFFY MIHÁLY az ügy érdekében távol volt, „a hosszú késlekedés miatt türelmetlen hívek – erős reményt vetve a királynői kegyesség jóakaratában" – a munka folytatása mellett döntöttek és a munkát még építésre alkalmas időben tetőfedéssel együtt (itt fazsindelyes tetőfedés értendő) a tél beállta előtt befejezték.

A következő tavasszal azután folytatódott a munka: elkészült a templom berendezése, oltár, szószék, padok, karzatok és a templom nyugati végébe, a mai tornyon belüli részen kriptát is létesítettek. (Ebbe a kriptába temették el OSTFFY MIHÁLYT (1680–1753) és VIDOS MIKLÓST (1685–1757). Emléküket márványtábla hirdeti a templom északi falának belső oldalán.

Tornyot nem építhettek, a király erre nem adott engedélyt. Ezért OSTFFY MIHÁLY által a templom felszentelésére adott 2 mázsás harangot a templom keleti végénél felállított faharanglábon helyezték el.

A templom ünnepélyes felszentelése 1744. december 6-án, Ádvent II. vasárnapján történt. Ezt a szolgálatot TÓTH SIPKOVITS JÁNOS téti lelkész, a Dunántúli Egyházkerület püspöke végezte. Az első prédikációt a templomban PERLAKY JÓZSEF nemeskéri lelkész, a Kemenesaljai Egyházmegye esperese tartotta, akit ugyanezen a helyen két év múlva a Dunántúli Egyházkerület püspökének avattak. Igét hirdetett a gyülekezet lelkésze MISKEI ÁDÁM. Saját verseivel köszöntötte a gyülekezetet (sajnos nem maradtak fenn) MISKEI lelkésztársa, KIS ZSIGMOND. PERLAKY JÓZSEF ÉZSAIÁS 51/3, MISKEI ÉZSAIÁS 56/3-4-5-6-7-8, TÓTH SIPKOVITS ÉZSAIÁS 57/15 alapján hirdette az igét.

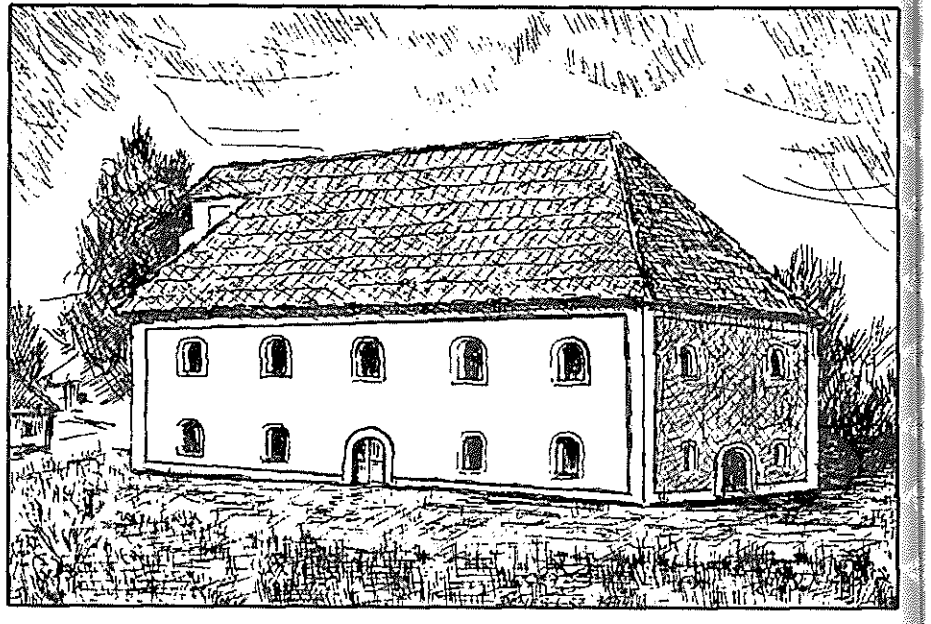

A nemesdömölkiek I. artikuláris temploma – oratórium 1744–1796 között

A templom ú.n. keleteit templom, vagyis a földszinten ülők kelet felé, Jézus születésének és munkálkodásának helye felé néznek.

A templom alatti kriptában temették el a gyülekezet patrónusai mellé a nemesdömölki lelkészeket is. Az első volt PERLAKY GÁBOR (MISKEI ÁDÁM utódja) egyházkerületünk püspöke (1732–1786), utána következett utóda HRABOVSZKY SÁMUEL püspök, majd pedig ennek az utóda, PERLAKY DÁVID esperes.

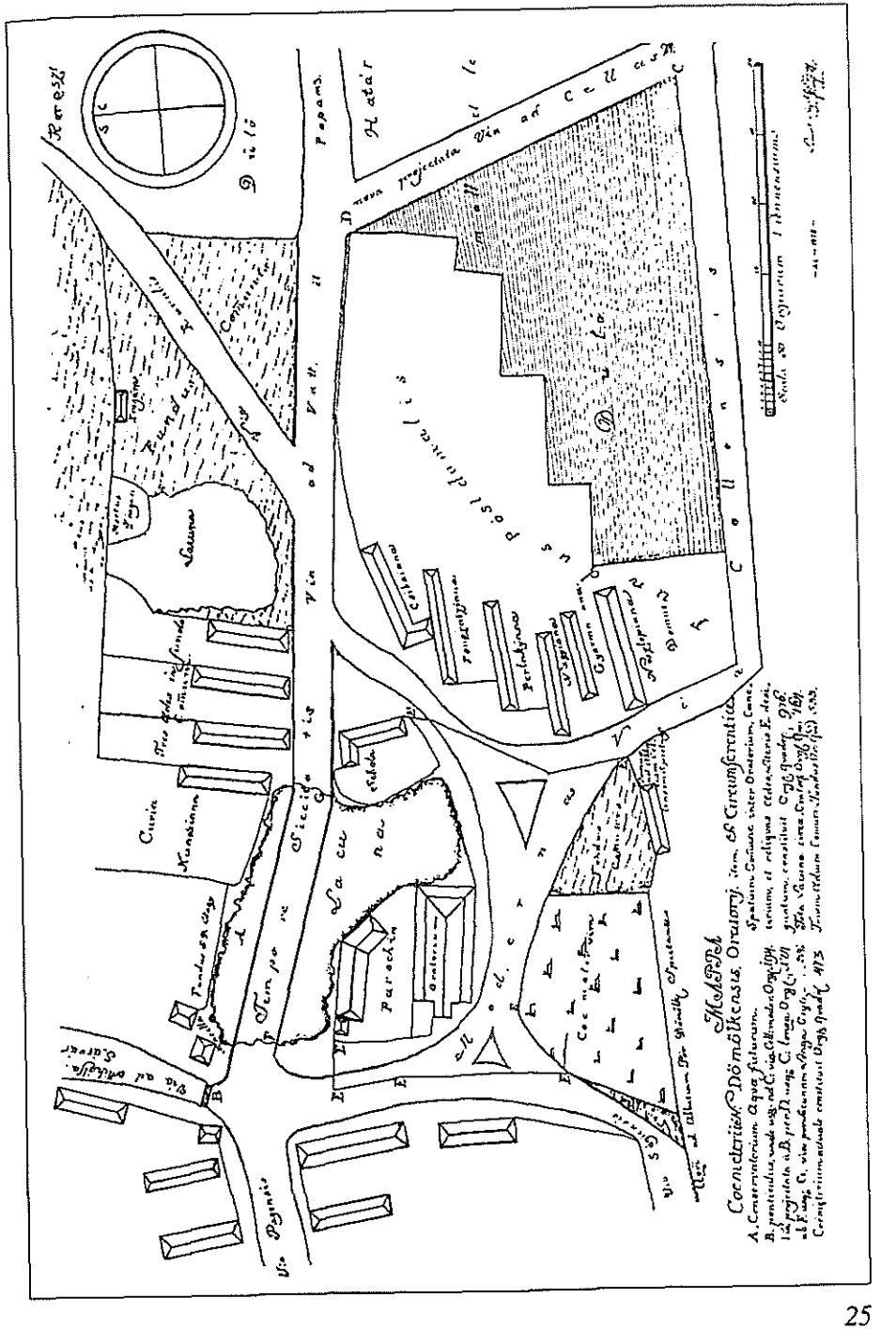

Szokás volt, hogy az elhunyt patrónusnak nemesi címerét az elhunyt családja a temetésre vászonra, általában 60 x 80 cm nagyságban megfestette és azt keretbe foglalva vitték a temetési menet élén. A templom kriptájába eltemetettek halottas címerét azután a templom karzatának famellvédjébe elöl egymás mellé elhelyezték. A halottas címer körül többnyire latin nyelven volt az elhunyt neve, nemesi titulusai, az egyház életében esetleg viselt tisztsége, továbbá életkora és az elhalálozás időpontja feltüntetve. A templom 1897-es felújításánál a karzatokat is lebontották és ekkor az új karzatba a halottas címereket nem építették vissza, ámbár az érdekelt családok nagyon javasolták a beépítést. A címerek nagyobb részét az érintett családok magukhoz vették, a megmaradt 20 címert a toronyba felvezető lépcső alá helyezték el. Belepte őket a por, de nem rongálódtak meg. Későbbiekben 1920 körül a templom melletti sekrestye és könyvtárszoba falait díszítették, de amikor 1932-ben BÁCSI SÁNDOR javaslatára a sekrestyét és könyvtárszobát lebontották, a képek felkerültek a paplak padlására. (49)

1945-ben – a szovjet front közeledtekor – MOLITORISZ JÁNOS lelkész túlzott óvatosságból lefejtette a keretről a címereket és azokat összecsavarva a szomogy* alá rejtették. – Aztán megfeledkeztek róluk. – Évek múltán, amikor a paplakot lebontották, hogy újat építsenek, 1965-ben kerültek elő, teljesen elkorhadt állapotban.

A kripta és a temető használata II. József türelmi rendeletével módosult (1781), mert az véget vetett nemcsak az üldözésnek, hanem a protestánsok megkülönböztetésének is, és lehetővé tette, hogy a róm.kath. temetőbe evangélikus halottat is temessenek, evangélikus szertartással. Így tehát nem kellett már evangélikus halottat behozni Nemesdömölkre az evangélikus temetőbe, habár a közel félszáz év alatt kialakult rend annyira szokássá vált, hogy a környékbeli módosabb evangélikus családok szeretteik végső nyughelyét később sem tudták máshol elképzelni, csak Nemesdömölkön. Végül is törvényhatósági rendelet tiltotta meg a temető ily okból történő használatát.

EDVI ILLÉS PÁL 1844-ben kiadott centenáriumi emlékkönyvéből tudjuk meg azt is, hogy milyen nevezetes események kapcsolódnak a templom első 100 évéhez. „Kis karzatot" építenek 1761-ben, hogy erre építsenek orgonát 1762-ben. HAJAS TAMÁS patrónus 1763-ban 350 kg-os haranggal ajándékozza meg a gyülekezetet. Így most már két harang hívta istentiszteletre a gyülekezet tagjait.

1777-ben befejezik a templom alatti kriptaépítést.

II. JÓZSEF 1787-ben kiadott rendeletével megengedte, hogy a protestáns templomokhoz is lehet tornyot építeni. A nemesdömölkiek 9 év múltával élnek a lehetőséggel, és 1796-ban építik meg a tornyot, kettős kereszttel.

A templom 100 éves jubileumára 1844-ben, a megnagyobbított karzatra KLÜHEL JÓZSEF kőszegi orgonaépítő-mesterrel új orgonát készíttetnek.

A nemesdömölki gyülekezet gondosságára utal a templomon elvégzett fenntartási munkák gyakorisága. Sok gondjuk lehetett a fazsindelyes tetővel,

* „Szomogy" a dunántúli nyelvjárásban a házak tetőszerkezetében a sárgerenda és a szarufa találkozásánál lévő szűk hely.

mert 1768. 1782, 1798, 1820, 1828, 1836, 1842. években végeztetnek „födeleztetést". (50)

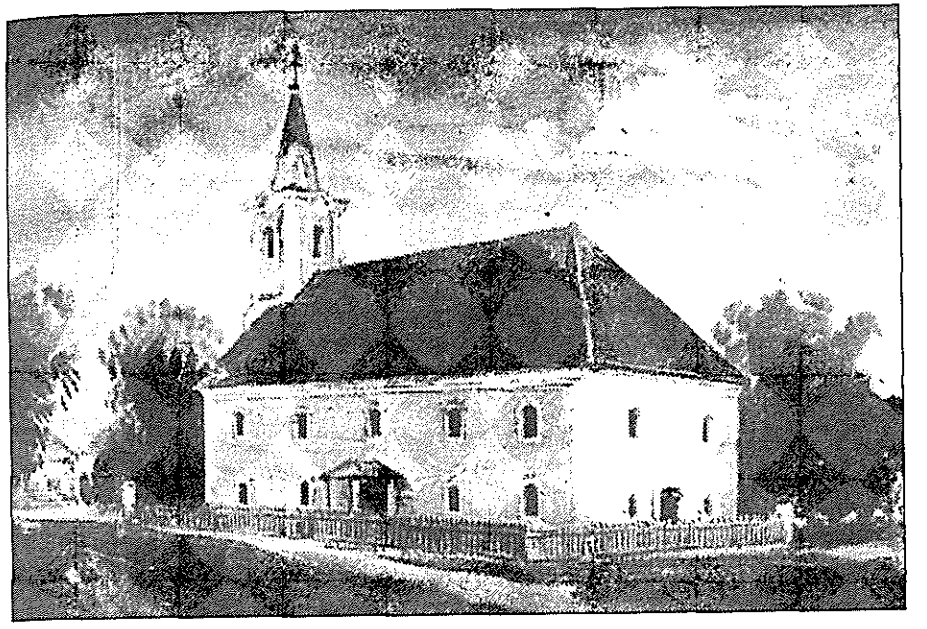

A nemesdömölkiek I. artikuláris temploma toronnyal 1796–1897 között

Nevezetes eseményként tarthatja számon a nemesdömölki gyülekezet azt az öt püspökszentelést is, amely templomában történt: 1746-ban PERLAKY JÓZSEF nemeskéri, 1756-ban BÁRÁNY JÁNOS felpéci lelkészt, több plébános és helyi bencés szerzetes jelenlétében, 1758-ban BALOGH ÁDÁM nemeskéri, 1771-ben – 39 évesen – PERLAKY GÁBOR nemesdömölki lelkészt, majd ennek parókus utódját, HRABOVSZKY SÁMUELT szentelik püspökké. (51)

Kemenesmihályfán 1695-ben újjászervezett kemenesaljai esperességet az 1700-as évek elején eluralkodott lelkész és tanító üldözésekkel, de különösen az 1732-es erőszakos templomfoglalásokkal teljesen szétzilálták. Csak egy élő gyülekezet volt messze Kemenesalján, a nemesdömölki. Amint tudjuk, itt épített magának templomot Kemenesalja evangélikussága közös költségviseléssel és közös munkával. Amikor azonban II. JÓZSEF vallástürelmi parancsai lehetővé tették, hogy a gyülekezetek újjáalakulhassanak, templomot és iskolát építhessenek annyit, amennyit akarnak, a Nemesdömölktől távol eső községek evangélikusai leváltak a nemesdömölki gyülekezetről és önálló életet kezdtek. Külön egyházmegyébe is szerveződtek, melynek következtében újra kellett szervezni a Kemenesaljai egyházmegyét is. Ennek első esperese PERLAKY DÁVID nemesdömölki lelkész lett.

Az új esperesség anyagyülekezetei és lélekszáma: Nemesdömölk 3340, Nemesmagasi, 1250, Hőgyész 1600, Vönöck 700, Csönge 1260, Simonyi 1060, Gérce 720, Boba 1100, Kissomlyó 1350, Zalaistvánd 510, Pusztaszentlászló 310. Az esperesség lélekszáma: 13 200.

A nemesdömölki anyagyülekezethez a következő fíliák tartoztak: Mihályfa, tanítója Kovács Ferenc; Sömjén, Szentmárton, tanítója Horváth Károly; Mersevát, Ság, tanítója Sas József; Izsákfa, Köcsk, Kápolna, Mesteri, tanítója Varga János; és Tokorcs. (52)

MISKEI ÁDÁM nemesdömölki lelkészkedésének kezdetétől, 1733-tól vezetik a gyülekezeti keresztelési anyakönyvet, amelynek első lapját MISKEI Kemenesszentmártonból magával hozott anyakönyvében fektették fel. A gyülekezetek leválásáig ebbe az anyakönyvbe jegyezték be minden kemenesaljai újszülöttet, akiket Nemesdömölkön kereszteltek meg.

A torony megépítése után 24 évvel, 1820-ban a templom keleti végének északi oldalához boltozatos helyiséget építenek – archívumot – és ebbe helyezik el a Dunántúli Egyházkerület levéltárát és könyvtárát. Az első levéltáros és könyvtáros HRABOVSZKY GYÖRGY kissomlyói lelkész volt.

Gondoskodik a gyülekezet a lelkészekről is. Az első paplakot TÓTH SIPKOVICS ISTVÁN részére 1732-ben építik. Ez az épület 1787-ig állt és akkor „végképpen összeomlott és elpusztult". Mint „rozzant paplak" a megsemmisülés előtt egy német lelkész számára volt „meghagyva".

A második parókiát 1758-ban építik és az évszámok arra engednek következtetni, hogy elsőként MISKEI ÁDÁM költözik az épületbe. Ez az épület található az 1774-ben készült – mellékelt – térképen is, és ez szolgált otthonául a gyülekezet nagy papjainak – MISKEI ÁDÁMNAK, PERLAKY GÁBORNAK, HRABOVSZKY SÁMUELNEK, PERLAKY DÁVIDNAK, KIS JÁNOSNAK, és EDVI ILLÉS PÁLNAK.

EZ TÖRTÉNT 100 ÉV ALATT

Amint látjuk, az első 150 évben gond volt bőven. A 15-20 évenként kötelezően elvégzendő épületfenntartási munkák közé néha – mai szóhasználattal élve – fejlesztési feladatok is ékelődtek (sírboltépítés, archívum létesítés, új parókia) és már itt is vagyunk 1897-ben, amikor a gyülekezet az akkori és a későbbi szemlélőktől is sokat vitatott lépésre határozta el magát. STETKA PÉTER építész tervei alapján a régi templom helyett teljesen újat építettek. A régiből csak alapok és az északi fal egy része maradt meg. Lebontották a tornyot is alapjaival együtt, a nagy sírboltot betemették. A régi berendezésből csak az oltár és a szószék egy része és az 1844-ből való orgona maradt meg.

Eltávolították a karzatot is.

Az a családtörténet, amelyből sok információ nyerhető a templom és a gyülekezet történetére vonatkozólag, így örökíti meg az egyik vitatott döntést:

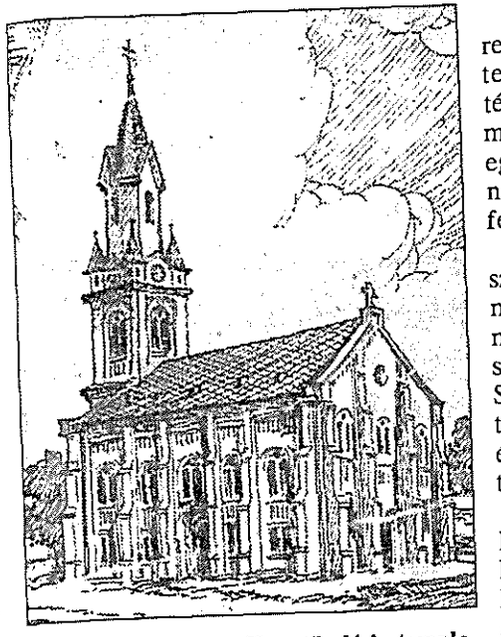

A nemesdömölkiek II. artikuláris temploma 1897-ben és napjainkban

„A templom padlószintje 60 cm-rel magasabb lett a réginél, a templom belsejét ennyivel feltöltötték földdel, és a templom belső magassága a mennyezetig közel egy méterrel nagyobb lett a réginél; a templom körül is jócskán feltöltötték a talaj szintjét."

NAGY ENDRE a családtörténet szerzője nem volt szemtanúja a munkálatoknak, minden bizonnyal mint gyermek, családi körben többször hallotta édesapjától, NAGY SÁNDORTÓL – a parókustól – a templom újjáépítésének történetét és a leírásban jóval később a hallottakat emlékezetből örökítette meg.

Egy szemtanú, a Kemenesaljai Lapok 1897. okt. 31-i számában három héttel a felszentelés előtt – Egy laikus megállapításai címmel – a következő észrevételeket teszi: „egyik megbocsáthatatlan hibája a templomnak, hogy nem gondoskodtak arról, hogy a 10-15 lépésnyire lévő amúgy is elfuvarozandó magaslatból a térség feltöltessék, s ezzel aránylagosan a templom és torony fala egy méterrel megemeltessék, hanem meghagyták abban az alacsony színvonalon, amelyben azelőtt volt; holott éppen az emelkedés tette volna szebbé és impozánsá. A másik nagy hibája, hogy a belső szerkezet ismét csak a régi és veszedelmes tűzfészek fa emelvényeket tárja a szemlélő elé, helyette kő, vagy vasoszlopzatos emelvényeket vártunk volna."

Az eltelt közel 100 év alatt sok minden változott a templom környezetében, ezért a valós helyzetet elképzelni nagyon nehéz. Azt azonban megjegyezhetjük, hogy ha NAGY ENDRÉNEK van igaza, akkor a templom valóban kétségbeejtő körülmények között volt.

A templom felépítéséhez helyi anyagot használtak fel. A tégla és a cement burkolatot ILLÉS ISTVÁN kiscelli tégla és cementgyára szolgáltatta, a burkolási munkákat a gyár tulajdonosa végeztette. A szakipari munkákat a celli, sárvári és szombathelyi iparosok végezték. Az orgonát POPPEL NÁNDOR szombathelyi orgonakészítő egészben átalakította.

A templom felszentelése GYURÁTZ FERENC püspök szolgálatával 1897. november 21-én történt. Igehirdetéséről ezt írja a helyi sajtó: „lélekemelő beszédben üdvözölte az egybegyűlt híveket és szívhez szóló ékes beszédben kötötte a lelkére az egybegyűlteknek, hogy a templom alatti sírboltban nyugvó ősök példájára rendületlen hívei maradjanak az egyháznak és buzgón látogassák Isten szent hajlékát."

Beszédet mondott még NAGY SÁNDOR helyi lelkész.

GYURÁTZ FERENC életrajzírója, PAYR SANDOR így örökíti meg az eseményt:

„1897. november 21-én az újjáépített nemesdömölki artikuláris templomot avatja fel. Az utóbbiról püspöki jelentésében is elismeréssel emlékezik meg. Naplójában feljegyzi, hogy 25 000,– Ft-ba került az építkezés. A templom elég magas, de kár, hogy az ablakok két sorban maradtak most is; hogy kívülről renaissance stílusra emlékeztető épület falait a gót-stílushoz tartozó támaszokkal látták el, hogy belül a karzattal teljesen körülövezték a falakat, s vas helyett faoszlopokat alkalmaztak. Mind az oltár, mind az orgona a régi, csak újra lettek festve, s némileg igazítva." (53)

Az archívum helyén sekrestyét alakítottak ki.

NAGY SÁNDOR az építkező lelkészek közé tartozott. Még a nagy templom-újjáépítési munkák előtt új parókiát épít 1892-ben, a gyülekezet életében a harmadikat. A MISKEI-féle 134 éves parókiát lebontatja és új helyet keres a harmadiknak. 1911-ben kicserélteti a KLÜHEL-féle orgonát és újat építtet ANGSTER JÓZSEF pécsi orgonaépítő-mesterrel. Iskolát épít 1909-ben az Árpád utcában.

Közben nem feledkezik meg a filiákról sem. Alsóságon, Sömjénben, Kemenesszentmártonban, Tokorcson, Mihályfán iskolák és tanítólakások épülnek. Ez utóbbi új templomot is kap.

A Kemenesalja 1925/27. száma a dömölki harangokról tudósít. Ebből tudjuk meg, hogy az Ostffy-harang megrepedt és beleöntették a nagyharangba, amely így „másik két kisebb társával együtt harmonikusan zengett". A nagy harang valószínűleg HAJÓS TAMÁS által ajándékozott 350 kg-os harang volt. Azután elérkezett az első világháború és a három harang közül a két nagyobbikból ágyúcsövet kellett önteni. A gyülekezet a harangokat 1925-ben pótolta. Június 28-án KAPI BÉLA püspök szentelte fel a két új harangot, amelyeket a püspök érkezése előtt egy felvirágozott hatökrös társzekér szállított az állomásról a helyszínre a gyülekezet és lelkésze Nagy Sándor kíséretében. A harangok végleges helyükre történő beállítása az ünnepély kezdéséig meg is történt.

A nagy harang felirata: „Ha az Ő szavát halljátok, meg ne keményítsétek a ti szíveteket." Csendül kondul új harangszó, de a régi jelszóval: VIVOS VOCO, MORTUOS PLANGO, FULGURA FRANGO. Az élőket hívom, a holtakat elsiratom, a villámokat megtöröm. – Fejeződik be a tudósítás.

NAGY SÁNDOR megérte, hogy a toronyban óra mutassa az idő múlását. A községi képviselőtestület határozata alapján 1929-ben a község pénzén a róm.kath. templom tornyába is órákat szereltek és a számlapokat meg is világították.

Nagyon érdekes és napjaink szemüvegén keresztül elgondolkoztató az a statisztika, amely NAGY SÁNDOR szolgálata 50 évének az eseményeit számszerűsíti. A nemesdömölki gyülekezetben 50 év alatt született 8297 gyermek, évi átlagban 165. Meghalt 6091 személy, évi átlagban 121. Házasságot kötött 1925 pár, évi átlagban 38. Konfirmációi oktatásban részesült 4602 konfirmandus, évi átlagban 92 személy.

A statisztikai adatokból is érezhető, hogy erős gyülekezet volt a Nemesdömölki, melynek lélekszáma NAGY SÁNDOR szolgálatának vége felé a 6000 felé közelített. Szorgalmazza is Alsóság és Mihályfa anyásítását, mely rövidesen nyugalomba vonulása után meg is valósul. 1931-ben Mesterházy Sándort Kemenesmihályfára, Balázs Bélát Alsóságra választják meg lelkésznek.

Nagy Sándor 1878–1931 között szolgálta a gyülekezetet.

BÁCSI SÁNDOR győri hitoktató feladatkörből került választás útján NAGY SÁNDOR utódjaként – most már CELLDÖMÖLKRE.

Ismervén Celldömölkön töltött kevés éveinek számát, azzal az összegző ítélettel is minősíthetjük tevékenységét, hogy már az elején átláthatóvá tette a gyülekezet gazdaságát. Amire nem volt szüksége a gyülekezetnek azt lebontatta, amire szüksége volt, azt megszerezte. Így került lebontásra a közgyűlés határozata alapján a régi iskola és tanítólakás, a parókiához tartozó istálló, pajta, kocsiszín, mosókonyha, a templomhoz tartozó sekrestye (Nagy Sándor építtette 1897-ben) és a templom melletti vaskerítés. Ez utóbbi ismételt felhasználása következtében ma is látható a parókia előtt. A lebontott épületek anyagát beépíttette az Ifjúsági Egyesület részére épülő objektumba, amelyben előadóterem, olvasó és társalgó, könyvtárszoba, a segédlelkésznek lakószoba és az egyházfi részére lakás került kialakításra.

Elmondható, hogy ezeket az átalakításokat követő közterületi változások – a fecskendőház és hajdúlakás lebontása, a templom környezetének rendezése, a Baross út templom melletti szakaszának korrekciója – eredményezték az egyházi tulajdonon és környezetében ma is megtalálható helyszínrajzi elrendezést.

BÁCSI SÁNDOR kezdeményezte a merseváti szép stílusú kis templomunk megépítését is, amelyhez telket VIDOS DÁNIEL adott. A templom tervét SÁNDY GYULA műegyetemi tanár készítette. A templom építését MOLITORISZ JÁNOS fejezte be, mert 1938 szeptemberében BÁCSI SÁNDORT a pápai gyülekezet hívta meg lelkészének és ő a meghívást elfogadta.

MOLITORISZ JÁNOS esperes 1938–1953 között volt a celldömölki gyülekezet parókus lelkésze. Itt érte a második világháború. Nem hagyta el gyülekezetét. Vele együtt élte át a háborút megelőző embertelenségeket, majd a bombázásokat és az idegen hadseregek vonulását. Megkönnyezte az idegen katona templombeli tobzódását. Ember volt a háborút követő vallásellenes környezetben és katona, aki akkor is az őrhelyén maradt, amikor mások a menekülés útját keresték. 1953-ban ment nyugdíjba.

A gyülekezet élő lelkészei közül JÓZSA MÁRTON jelenleg nyugdíjas lelkész, 1953-ban jött és 1985-ben innen ment nyugdíjba. Az őt követő NAGY LÁSZLÓ és BÁLINT LÁSZLÓ életútjában az is benne van, hogy nem csak parókusként fogják szolgálni az egyházat, mint Celldömölkön, hanem földrajzilag távoleső területen is, nagyobb felelősséggel. Mindhármukat egyhangú állásfoglalással hívta meg a gyülekezet.

Hogy egy közösség élén a választott vezető mindenki szellemi és közös anyagi gazdagodásának érdekében járt-e el, azt a megmaradt értékeken

keresztül majd az unokák döntik el. E helyen csak azt mondhatjuk el, hogy mit fognak látni az unokák és mit nem.

JÓZSA MÁRTON „első szerelme" Tokorcs volt. Celldömölkre érkezését követó évben már kezdi építeni a templomot. Fáj neki, hogy nem lesz tornya, de amikor a kis templom mellett megépül fából a harangláb, örül az együttesnek.

Hogy Mesterinek még nincs temploma, nem rajta múlott.

Celldömölkön lebontatja NAGY SÁNDOR által 1892-ben épített, teljesen elvizesedett parókiát, és helyére 1965-ben megépíti BERZSENYI MIKLÓS felügyelő tervei alapján a gyülekezet ma is fennálló negyedik parókiáját. A Kemenesaljai Lelkészegyesület Könyvtárát az Ifjúsági Teremben helyezi el.

Az evangélikus temetőben nem volt ravatalozó. BERZSENYI MIKLÓS tervei alapján pótolja a hiányt.

Nyugdíjazása előtt pár évvel, 1982-ben kiderült, hogy a merseváti templom tornyát bauxit cement felhasználásával építették meg. Omlásveszély miatt le kellett bontani és újraépíteni.

Gazdag 33 esztendő! És még maradt energiája arra is, hogy nyugdíjas korban megépítse a siófoki gyülekezet templomát.

NAGY LASZLÓ nevéhez a templom hangosítása, az újmihályfai kis harang megmentése és Berzsenyi Dániel nevének megörökítése tartozik.

BÁLINT LÁSZLÓ készítette elő a templom folyamatban lévő tatarozási munkáit és evangélikus óvodát szervezett a parókia területén működött állami óvodából.

Most SÁGHY ANDRÁS a gyülekezet lelkésze és DR. NAGY JÁNOS a felügyelője.

A meghurcolt – egyébként első – lelkészétől, LAKI JÁNOSTÓL a mai napig eltelt 320 év alatt a következő parókus lelkészek szolgáltak a gyülekezetben:

1. *1674. LAKI JÁNOS*
2. *1674–1695 POSGAY MÁRTON*
   1695–1718 csak tanítói vannak
3. *1718–1725 KIRÁLY MÁTÉ*
4. *1725–1732 SZELI ANDRÁS*
5. *1732–1734 TÓTH-SIPKOVICS ISTVÁN*
6. *1733–1765 MISKEI ÁDÁM esperes*
7. *1765–1786 PERLAKY GÁBOR püspök*
8. *1786–1796 HRABOVSZKY SÁMUEL püspök*
9. *1796–1802 PERLAKY DÁVID esperes*
10. *1802–1808 KIS JÁNOS esperes*
    (Később Sopronban püspök)
11. *1808–1831 HRABOVSZKY ISTVÁN esperes*
12. *1831–1863 EDVI ILLÉS PÁL esperes*
13. *1863–1878 TÓTH JÁNOS esperes*
14. *1878–1931 NAGY SÁNDOR esperes*
15. *1931–1938 BÁCSI SÁNDOR*

16. *1938–1953 MOLITORISZ JÁNOS esperes*
17. *1953–1985 JÓZSA MÁRTON*
18. *1985–1987 NAGY LÁSZLÓ*
19. *1987–1993 BÁLINT LÁSZLÓ esperes*
20. *1993– SÁGHY ANDRÁS*

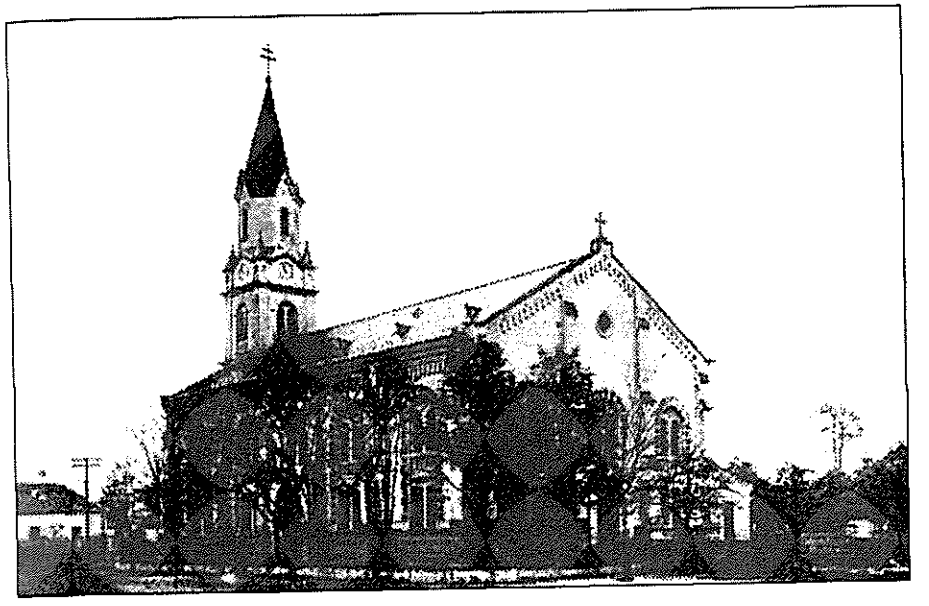

A templom Nagy Sándor korában sekrestyével és kerítéssel

Végigjártuk gyülekezetünk történelmi életútját. Érzékelhettük, hogy a reformációs hangulatú Sárvár és Pápa közelsége ellenére jó 100 évvel később hullott csak mag a Sághegyalja kiszikkadt, lápos talajába, jóllehet az itt élő nemesek családi és baráti kapcsolatai Kemenesalja akkor már evangélikus falvaiig terjedtek. Talán a Wesselényi-féle összeesküvés időszakában – 1670-es években – érte el a Nemesdömölköt a reformáció. – Most már érthetjük, hogy miért ez az érintetlen helység lett 1681-ben fél Vas vármegye evangélikusságának „bejegyzett" istentiszteleti helye.

Egy pillanatra megálltunk a templomépítő kemenesaljai gyülekezetek „nemesdömölki teljesítménye" előtt – egy év alatt tető alá került a „szentegyház" –, majd utána meleg szívvel gondoltunk a gyülekezet nagy papjaira, akiknek sugárzó lénye az Egyházkerület határán is érezhető volt.

Láttuk belülről és kívülről a nagy erős egyházat. Belülről a buzgóság, kívülről a tisztelet és hódolat erősítette. És ez nem büszkeséget szült, hanem elmélyült szolgálatot és alázatot: Isten, ember és a nemzet iránt.

Megismervén gyülekezetünk életútját, hagyjuk örökül szeretteinkre azt, amit az útról magunkkal hoztunk. Úgy legyen – Ámen.

FORRÁSOK – JEGYZETEK

1. Pacher Donát: A dömölki apátság története – Bp. 1912. 8. p.
2. Nádasdy Lajos: Városunk őseredeti nevéről
   Új Kemenesalja 1994/7.
3. Pacher – i.m. 26. p.
4. Porkoláb István: Celldömölk története – Celldömölk, 1927. 27. p.
5. Pacher – i.m. 27. p.
6. Pacher – i.m. 62. p.
7. Pacher – i.m. 64. p.
8. Pacher – i.m. 71. p.
9. Pacher – u.o.
10. Pacher – i.m. 78. p.
11. Pacher – i.m. 79. p.
12. Pacher – i.m. 119. p.
13. Pacher – i.m. 123. p.
14. Pacher – i.m. 226. p.
15. Pacher – u.o.
16. Pacher – i.m. 244. p.
17. Porkoláb – i.m. 61. p.
18. Pacher – i.m. 250. p.
19. Porkoláb – i.m. 62. p.
20. Porkoláb – i.m. 65. p.
21. Porkoláb – i.m. 64. p.
22. Pacher – i.m. 377. p.
23. Porkoláb – i.m. 76. p.
24. Nagy Endre: Családtörténet – 11. p.
25. Porkoláb – i.m. 97. p.
26. Porkoláb – i.m. 160 p.
27. Porkoláb – i.m. 111. p.
28. Payr Sándor – i.m. 166-167. p.
29. Zoványi Jenő: Egyháztörténeti Lexikon – Bp. 560. p.

30. Payr Sándor – i.m. 61-62. p.
31. Payr Sándor – i.m. 167. p.
32. Payr Sándor – i.m. 169. p.
33. Payr Sándor – i.m. 171. p.
34. Payr Sándor – i.m. 172. p.
35. Payr Sándor – i.m. 352. p.
36. Pacher Donát – i.m. 53. p.
37. Pacher Donát – i.m. 70. p.
38. Payr Sándor – i.m. 353. p.
39. Pacher Donát – i.m. 70. p.
40. Payr Sándor – i.m. 353. p.
41. Nagy Endre – i.m. 12. p.
42. Payr Sándor – i.m. 355. p.
43. Nádasdy Lajos: Vasi Honismereti Közlemények – 1986. 1–2.
    Nemesdömölki iskola a 18. században
44. Edvi Illés Pál – i.m. 8. p.
45. Pacher Donát – i.m. 96. p.
46. Edvi Illés Pál – i.m. 8. p.
47. Miskei Ádám: A Kemenesaljai Esperesség története – 1765. 38. p.
48. Miskei Ádám: A Kemenesaljai Esperesség története – 1765. 30. p.
49. Nagy Endre – i.m. 22. p.
50. Edvi Illés Pál: A nemesdömölki evangélikus hívek templomának
    évszázados ünnepélye
    Emlékirat; Pápa, 1844. III. fejezet
51. Payr Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület Története
    Sopron, 1924. 1. 355.
52. Edvi Illés Pál: Esperesi Beköszöntés a Kemenesaljai Evangélikus
    Gyülekezethez
    Pápa, 1845. 16. p.
53. Payr Sándor: Gyurátz Ferenc életrajza
    Sopron, 1931. 212. p.

ADALÉK A TEMPLOM TÖRTÉNETÉHEZ

A GYÜLEKEZET ARANYKORA

A templom és a gyülekezet történetéből ki kell emelni azt a 130 esztendőt, 1733–1863 között, amelyben MISKEI ÁDÁM a templomépítő, PERLAKY GÁBOR a püspök, HRABOVSZKY SÁMUEL püspök, PERLAKY DÁVID esperes, KIS JÁNOS költő és püspök, HRABOVSZKY ISTVÁN esperes és EDVI ILLÉS PÁL a Magyar Tudományos Akadémia tagja szolgáltak. Ők a felsorolás sorrendjében egymásnak adják a parókia és a templom kulcsát. Ez még önmagában nem érdem a kiemelésre, de az életművük, vagy annak nemesdömölki szelete, amelynek anyagi és szellemi javaival gazdagították a nemesdömölki gyülekezetet és öregbítették annak hírét és ezen keresztül vagy ettől függetlenül is szolgálták az egyház és a magyarság érdekeit, megérdemlik, hogy nevük említésekor életművüket és pályafutásukat is felidézzük.

MISKEI ÁDÁMOT, mint templom- és otthonépítő papot ismerjük már. Helyzetfelismerő, erejével okosan gazdálkodó tulajdonságát akkor fedezzük fel, amikor tekintélyének csúcsán, 1765-ben – úgy 70 évesen – enged a gergelyi gyülekezet meghívásának és elfogadja az időközben elhunyt PERLAKY JÁNOS felkínált helyét. PERLAKY JÁNOS az édesapja PERLAKY GÁBORNAK, aki MISKEI helyét foglalja el Nemesdömölkön, és PERLAKY DÁVIDNAK, aki mint fiatal lelkész váltja az agg, 80 év körüli MISKEIT Gergelyiben.

1765-ben Gergelyiben örülnek, Nemesdömölkön sírnak, amikor MISKEI parókiát cserél.

1744-ben esperesnek választják és ezt a feladatát megtartja haláláig. Felszentel két püspököt, eltemet egyet, egy felajánlást elhárít magától korára való hivatkozással.

Latinul megírja a Nemesdömölki Gyülekezet, és 1765-ben a Kemenesaljai Esperesség 1695–1765 közötti történetét.

PERLAKY GÁBOR 1732-ben született Gergelyiben. Sopronban, Pozsonyban és 3 évig németországi egyetemeken tanul. (1) Hazatérése után előbb Szentlőrinere megy, majd MISKEI távozása után, 1765-ben jön Nemesdömölkre. Az Egyházkerület püspökévé választják 1771-ben. Püspökségének idejére esik II. JÓZSEF türelmi rendelete és az evangélikus gyülekezetek hamvaikból való feléledése. 1781-ben 50 anyagyülekezetet talál a dnnántüh kerületben, 15 évi püspöksége alatt számuk 126-ra

szaporodik. Nagyobbrészt személyesen és részben megbízottai által 70 új templomot szentel fel, és felavat 87 új lelkészt. Egyházi ügyekben fáradhatatlan – kétszer jár II. JÓZSEFNÉL.

Fenti számokból látható, hogy mekkora feladattal állt szemben és ennek tekintélyes része püspökségének utolsó éveire, a türelmi rendelet utáni időre esett. Mindenütt ott volt, ahol buzdításra, tanácsadásra és lelkesítésre volt szükség.

KIS JÁNOS így jellemzi: „Hivatali elődeim között többen tűntek ki érdemmel és jó hírrel, de egy sem olyan nagy mértékben, mint PERLAKY GÁBOR superintendens,... kinek emlékezete még Dömölkre menésemkor is a tájékon csaknem mindeneknél élt."

„Ékesszólásával társait felülmúlta, a prédikálási rögtönzésekben párját nem találta."

Mint gyakorló lelkész is nagy hatással volt kartársaira. Reggeli és esti könyörgések alkalmával rövid imádság után az újtestamentumi könyvekből olvasott fel két-három verset, és hallgatóinak akármilyen kevesen voltak is, egy-két tanulságot mondott, de a dolgot mindig úgy intézte, hogy a könyörgés fél óránál tovább nem tartott. E szokás követésére serkentette lelkésztársait is. KIS JÁNOS is gyakorlatba vette.

Művelte a költészetet is. Verses búcsúztatói nyomtatásban is megjelentek.

Mint a kemenesaljai nemesi családok előtt kedves és népszerű papi família, PERLAKYÉK BERZSENYI DÁNIEL szüleivel is komasági viszonyban állottak. A püspök keresztelte BERZSENYI DÁNIELT, és feleségével ÁCS KATALINNAL keresztszülei is voltak.

Nyomtatásban 8 munkája jelent meg.

1786-ban halt meg RÁTH MÁTYÁS búcsúztatta és a nemesdömölki templom kriptájában helyezték örök nyugalomra.

PERLAKY DÁVID 1754-ben született Gergelyiben PERLAKY JÁNOS második nejétől JÓZSA JUDITTÓL. (2) Mint féléves csecsemőnek, komoly veszedelemben forgott az élete. Tűz ütött ki a parókián, már a lakószobát is lángok borították, amikor a bölcsőben fekvő gyermeket sikerült kimenteni.

Kilenc éves korában meghal az édesapja, tizenegy éves korában az özvegy édesanyja Sopronba viszi a gimnáziumba. Kilenc hónap múlva meghal az anya is. A teljesen árva gyermeket bátyja veszi pártfogásba, aki akkor már, 1766-ban Nemesdömölk lelkésze.

Húszéves korában lelkésszé avatják Gergelyiben, ahol a köztiszteletben álló öreg MISKEINEK lesz az utódja. Három évig marad itt, majd Bécs, Prága, Drezda, Lipcse egyetemein tanul. Mikor hazajön Nemeskér lelkésze lesz, ahol családot is alapít, SIMONYI ZSUZSANNÁVAL 1782-ben. Ebből a házasságból születik 1783-ben Judit, aki 1802-ben az apa halálakor még viruló hajadon, az ifjúság lelkesedésének ünnepelt alakja.

PERLAKY 1783-ban Révkomáromba megy, ahol erősebb indíttatást nyer mind a gyakorlati lelkészi, mind irodalmi téren. Itt PÉCZELI JÓZSEF református lelkész által szerkesztett Mindenes Gyűjtemény szorgalmas és hivatott munkatársa lesz. A két protestáns pap ekkor méltó dísze a magyar irodalomnak.

PERLAKY DÁVIDOT az írói érdemeiért az Erdélyi Tudós Társaság tagjává választotta.

Sokat foglalkozik az ifjúság nevelésével. Komáromban adja ki neveléstani munkáját „A gyermeknevelésről közönségesen" cím alatt. Méltatója így ír róla: „PERLAKY DÁVID a magyar pedagógusoknak kimagasló alakja. Igen művelt és pedagóg érzelmű férfiú." Neveléstani művére ezt nyomtatta: „A szegényebb iskolatanítóknak ingyen." A gyermekek részére hittan – imádságos – és énekeskönyvet ír. Az 1791. évi zsinat egyik legaktívabb lelkészküldöttje.

Az egyházi ügyekben vitt vezető szerepére mutat az is, hogy három uralkodó: II. JÓZSEF, II. LIPÓT, és I. FERENC előtt jelent meg kihallgatáson 5 alkalommal.

Révkomáromot 11 év után elhagyja és egy nem habitusára szabott kis gyülekezetbe, Kispéczre megy lelkésznek. Három itt töltött év után Nemesdömölk hívja meg 1796-ban, ahova írói hírnevén kívül bátyjának a nagy kedveltségnek örvendett püspöknek az emléke is elkíséri. KIS JÁNOS írja róla: „Ez noha superintendens bátyját egy tekintetben sem érte el, mindazonáltal tudományával, tüzes beszédeivel a küzdő magatartásával még sem kevés tekintélyt szerzett magának."

Nemesdömölki letelepedése után két évvel 1798-ban már az Egyházkerület levéltárosa és könyvvizsgálója. Újabb két év múlva, 1800-ban pedig esperesének választja az újjászerveződött Kemenesaljai egyházmegye. Nagy érdeme van a dunántúli énekeskönyv szerkesztésében, amely több saját szerzésű énekét és idegenből történt fordításait is tartalmazza. Nyomtatásban 15 munkája jelent meg. Bátyjához hasonlóan költészettel is foglalkozott, több halotti búcsúztatót írt.

Hét évig volt esperes, 1802-ben hirtelen halt meg, fiatalon, 48 éves korában. Az Ő porait is a nemesdömölki templom kriptája őrzi.

PERLAKY GÁBOR és PERLAKY DÁVID a PERLAKYAK 14 gemerációs ároniházából 27 éven keresztül szolgálták a nemesdömölki gyülekezetet.

Tevékenységükkel nem csak egyéni és családi hírnevüket öregbítették, hanem a gyülekezetét is és ezzel hozzájárultak ahhoz, hogy Nemesdömölk egyházi tekintetben a 19. század közepéig megőrizze vezető szerepét. Tevékenységüket a papi hitbuzgóság, a hazaszeretet, a családi tradíciók ápolása hatja át, és ezt nemes ambícióval, eréllyel és szókimondó nyíltsággal végezték.

KIS JÁNOS jobbágy szülők gyermekeként Rábaszentandráson született 1770-ben. Elemi iskoláit Vadosfán fejezte be, majd Sopronba megy, az evangélikus gimnáziumba 1782-ben. Itt találkozik először BERZSENYI DÁNIELLEL 1788-ban, amikor a hetyei ifjút Sopronba viszik középiskolába.

1790-ben az iskolában ötödmagával megalakítja a Magyar Társaságot a magyar nyelv művelése és képességeik fejlesztése céljából. Ez az önképzőkör a „Nemes Magyar Társaság" – ez a megszólítása – ma is büszkesége a soproni evangélikus Berzsenyi Dániel gimnáziumnak. A Magyar Társaságbeli munkáján keresztül köt ismeretséget KAZINCZY FERENCCEL, levelet is váltanak.

1791–1793 -között Németország egyetemein tanul. Nemesdömölkre Kővágóörsi lelkészkedése után kerül 1802-ben, PERLAKY DÁVID halálával. Kölcsönösen látogatják egymást BERZSENYIVEL – mint régi ismerősök – és az egyik ilyen látogatás alkalmával lebben fel a fátyol BERZSENYI DÁNIEL versírói tevékenységéről. KIS JÁNOS ismerteti meg KAZINCZYT BERZSENYIVEL, aki azután fel is karolja. Ezen írói hármas bensőséges baráti kapcsolatát KAZINCZYNAK BERZSENYIHEZ címzett leveléből is lemérhetjük. „Ritka ragyogású barátom! Kisünk megírta, úgy hiszem, azt neked, hogy verseidnek kötetét tőle elkértem."... Ilyen özvetlen hangon szólítja meg KAZINCZY BERZSENYIT.

KIS JÁNOS rövid ideig volt Nemesdömölkön. Akkor kerül Celldömölkre, amikor 18 évi szétszórtság után a bencések keresik otthonukat. KIS JÁNOS ökumenikus nyitottsággal közelíti meg az egyedül hazatérő PAUSZ AMANDOT, bizonyítván, hogy a hitnek a vér és gyűlölködés nélküli harca köti össze igazán az embereket.

1808-ban Sopronba hívják, ahol előbb parókus lelkész, majd 1812-ben az Egyházkerület megtiszteli bizalmával és püspökének választja. Irodalmi tevékenysége soproni évei alatt bontakozik ki. Mind a szépidoralom, mind az ismeretterjesztő és tudományos irodalom területén sikeresen munkálkodott. Sok nevelő célzatú szatírát írt.

Nagy buzgalommal dolgozott a dunántúli énekeskönyv megújításánál, mely nagyobbrészt KIS JÁNOS munkája nyomán került használatba. A jénai egyetem 1817-ben díszdoktorrá avatja, a Magyar Tudományos Akadémia 1830-ban rendes tagjává választja. 1846-ig élt. (3)

EDVI ILLÉS PÁL evangélikus lelkész-családban született 1793-ban. Sopronban jár középiskolába, egyetemre külföldön Jénában. 1817. októberében tér haza és segédlelkész lesz apja mellett Rétiben. 1818-ban Nagygeresd választja lelkészének. Szabad idejét irodalmi tevékenységgel tölti ki és 1822-ben egy ódát tesz közzé a Tudományos Gyűjteményben „A Catholica Magyar Egyház" cím alatt, amelyet 1822-ben Pozsony szabad királyi városában, nemzeti zsinatra összegyűlt Főtisztelendő Papsághoz intézett. Ebből az ódából nagygeresdi hívei azt a következtetést vonták le, hogy át akar térni a katolikus vallásra. Teljesen elveszítette a geresdi híveinek rokonszenvét és bizalmát, úgy annyira, hogy 1823. április 26-án tartott Konvent bizottságot küldött ki a superintendensi hivatalhoz, ILLÉS PÁLNAK mielőbbi elmozdítását kérve. A superintendetia látta a félreértést – az elhúzódó állásfoglalásból is erre lehet következtetni – de a kerületi gyűlésre kiküldött geresdi bizottság határozottan kiállt álláspontja mellett, és EDVI ILLÉS PÁL 1823. szeptember 8-án „hivatalát elhagyni kénytelenítte-tett." (4)

Vanyolai kitérő után 1831-ben kerül Nemesdömölkre. Itt rövidesen az Egyházkerület levéltárosa és 1845-ben a Kemenesaljai egyházmegye esperese lesz.

Írói tevékenysége nagyon sokoldalú volt. Számos folyóirat közöl tőle verseket és hosszabb-rövidebb dolgozatokat, amelyek az élet sokféle jelenségeire reagálnak. Jelentős a pedagógiai munkássága és tankönyvírói

tevékenysége. Önállóan kiadott művei leginkább az egyházi irodalom körébe vágnak.

Irodalmi és tudományos tevékenységének elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia 1835-ben levelező taggá választja. Mély barátság fűzi VIDOS JÓZSEFHEZ az 1848-as nemzetőrparancsnok országgyűlési képviselőhöz. 1849 szeptemberében a nemesdömölki templomból temetik VIDOS JÓZSEFET, mely alkalomra gyászáriát ír, amelyben nyíltan megvallja a halott iránti hódolatát és nagyrabecsülését.

A sorok közt EDVI ILLÉS PÁL politikai állásfoglalása van.

Ő így politizált. Nézeteit sem a nagygeresdi, sem a nemesdömölki szószéken nem tagadta. Jellemes ember volt.

1852-ben lemond esperesi megbizatásáról, majd 1863-ban – 70 éves volt már – elhagyja a nemesdömölki lelkészi hivatalt is. Pestre költözött, ahol vakon élt.

FORRÁSOK:

.1 PAYR SÁNDOR: A Perlakyak ároni háza – Bp. 1905. 37. p.
2. PAYR SÁNDOR – im. 44. p.
3. ZOVÁNYI JENŐ: Egyháztörténeti Lexikon – BP. 1977. 314. p.
4. FARKAS MIHÁLY: A nagygeresdi ev. gyülekezet története – Sopron, 1885. 39. p.

ALKALMI VERS

(Az élő gyülekezethez szóló RÉSZLETEK BADICS ISTVÁN Szentlőrinci lelkész verses köszöntőjéből, mely elhangzott a 100 éves jubileumi ünnepségen 1844-ben)

Tisztelt Hallgatóság, Nemes Gyülekezet,
Kinek részül jutott ma ritka élvezet,
Melly vallásod ügyét mozgatja szívedben
S új életre költi emlékezetedben:

Felvered álmából ma ősid századát,
Hogy a bús öregnek mutasd vígabb fiát;
Apáidnak égből ránk néző szelleme
Lássa, mely kies ma reményünk reggele.

Mit az alvó század szült borús ég alatt
Sok OH és JAJ között ekkorig megmaradt
Templomod alapja; s rajta a szent oltár:
Fölöttük szebb kornak szebb napja ragyog már.

Felleg vonult egykor vallás szép egére
Czikázó villámok hullottak a térre,
A nap homályosult, a szívcsend háborgott,
Komor éjben a rém borzadást okozott.

A szent hajlékokban pislogtak mécsei,
Jajjal párosultak sírók keservei,
A vallás fáklyája majdnem kialudva,
Eldöntve a gyertyák, s világuk kioltva.

Bujdokolva jártak a szomorú lelkek,
Egek felé panaszt és fohászt emeltek;
Szomjúkban epedve keresték a forrást,
Mellyből meríteni lehet vigasztalást

Támadtak vezérek, kik forráshoz vitték
Az esengő nyájat, s karokon vezették,
A pünkösdi nyelvek tüzes világához,
Istennek könyvéhez a szent bibliához.

Megifjult alakban szállt a hit sok helyen,
S országról országra elterjedt hirtelen;
S utána süvöltött az idő mord szele,
S néha fölöttébb is sértőn kapott bele;

Szerénytelenséggel csapkodta szárnyait,
Kővel, porral, sárral zárta hit utait;
De e szelíd angyal mind addig vitázott,
Hogy a boszús versenytárs végre kifáradt.

Leszállt nálatok is, e szabad föld hátán,
Megnyugodott buzgó ősitek határán,
Számára hajlékot emeltek ékeset,
S mint tengerben álló kőszikla, erőset.

Hát ti dicső alvók e szent templom alatt,
Kik édes emléke szíveinkben maradt,
Kiknek itt alattunk nyugosznak csontai,
Valaha e Sion erős oszlopai:

Illy napon mint zengjen rólatok nyelvem, szám,
Holott érdemteket nem fejezi ki szám:
Ti a hit harczában sok bajt legyőztetek
S a küzdés alatt meg nem lankadt hő kedvetek.

Szenderegjen hamvatok a mély síri csendben,
S lelketek élvezze jutalmát mennyekben,
Mi most számotokra oszlopot emeltünk,
S ha ránk láttok, ti is örüljetek velünk.

Ím unokáitok a szent oltár körül:
Leheljetek rájok az égi helyekrül,
Súgjátok szelíden: „Vallás legfőbb hívünk
Nélküle kietlen s puszta lenne szívünk!"

Kegyes adakozók és ti munkás kezek;
Négy fal, födél, oltár, torony, harang: ezek
Mind izzadástok legédesb gyümölcse,
Szerencsésebb unokák örökségi kincse:

Hol nyugosznak szerte elszórt csontaitok?
Mellyik szélnek szárnyán vitetik porotok?
Virányos Kemenesaljának síkjain,
Nemde kereshetjük minden föld hantain?

Ma számotokra is oltár áll szívünkben,
Rajta hála-tömjén illatozik bőven;
Kegyességteknek ez legyen főjutalma,
Hogy azon halálnak itt nem lesz hatalma.

Ti e gyülekezet dicső angyalai,
A Jézust imádó lelkek pásztorai.
A buzgó MISKEY, tudós PERLAKYAK,
S ugyan illy sajáttal díszes HRABOVSZKYAK:

Hála és tisztelet font koszorút nektek
Melyet felfrissítve ma tőlem vegyetek;
Ki által vallást tesz ma e gyülekezet,
Hogy olly pásztor, mint Ti, boldogságra vezet.

Büszkén említ téged KIS JÁNOST, a nagyot,
Hogy tanítóul ez egyház is bírhatott;
Téged, kit tudomány, buzgóság, bölcsesség
Drága kincseivel felmagasztalt az ég.

Dömölk, Ság, Mihályfák, két Mesteri, Sömjén,
Szent-Márton és Tokorcs, belső Vat a szélén,
Köcsk, Izsákfa, Merse, Kápolna részei –
Negyedfél ezerig számolva lelkei.

Mindnyájan keresik az Isten országát,
Útjokban követvén egyházuk angyalát
A bölcs vezér alatt bizonyos dicsőség
Lesz erény jutalma, mint legszebb örökség.

Állj hát, te szentegyház, idők végéig fenn,
Szabadság és béke lengjen tetőiden;
Egyetértés, jó rend, szeretet, igazgság,
Csendes utszáidon egymást csókolgassák.

Ide szentségtelen láb soha ne lépjen,
Sem készületlen száj itten ne beszéljen.
Felügyelőd légyen mindég olly mint VIDOS,
Papod, mint ILLÉS PÁL, s jólléted bizonyos.

Magasodjék újra hajdani nagy híred,
Szerte a hazában s öröködjék neved;
Mutasd meg, hogy Dömölk névvel, tettel, nemes,
Tiszteletre folyvást kitűnve érdemes.

Ez ünnepély végre szívetekbe metszve,
Maradjon, emlékül érczlapra jegyezve,
Hogy a maradék is holtig emlegesse,
S példátokat minden században kövesse, Ámen.

.....

A PERLAKYAK NÉGYSZÁZADOS ÁRONI HÁZÁNAK NEMESKÉRI ÉS NEMESDÖMÖLKI ÁGA

PERLAKY DÁVID sz. 1656.
+ HUNNIUS KATALIN (Wittenbergből)

PERLAKY JÓZSEF 1701–1749
nemeskéri lelkész 1731–1746
püspök 1746–1749

+ MATKOVICH ÉVA

PERLAKY GÁBOR 1732–1786
nemesdömölki lelkész 1765–1771
püspök 1771–1786

+ ÁCS KATALIN 1758
(BERZSENYI DÁNIEL
keresztszülei)

PERLAKY JÁNOS 1703–1763
Gergelyiben lelkész 1733–1746
és 1750–1763

+ BENCSIK MÁRIA
+ JÓZSA JUDIT

PERLAKY DÁVID 1754–1802
nemesdömölki lelkész 1796–1802
+ esperes 1800–1802

+ SIMONYI ZSUZSANNA 1782

JUDITH 1783–1822

+ KOSSUTH ISTVÁN

Jegyzet: Áron és nemzetsége Mózes által – Isten rendelése szerint – elrendezett szenthely egymást követő papjai voltak. Az egyháztörténet ehhez hasonlóan ároni háznak nevezi azokat a papi családokat – így a Perlakyakat is –, amelyek generációkon keresztül lelkészeket állítottak egyházi szolgálatba.

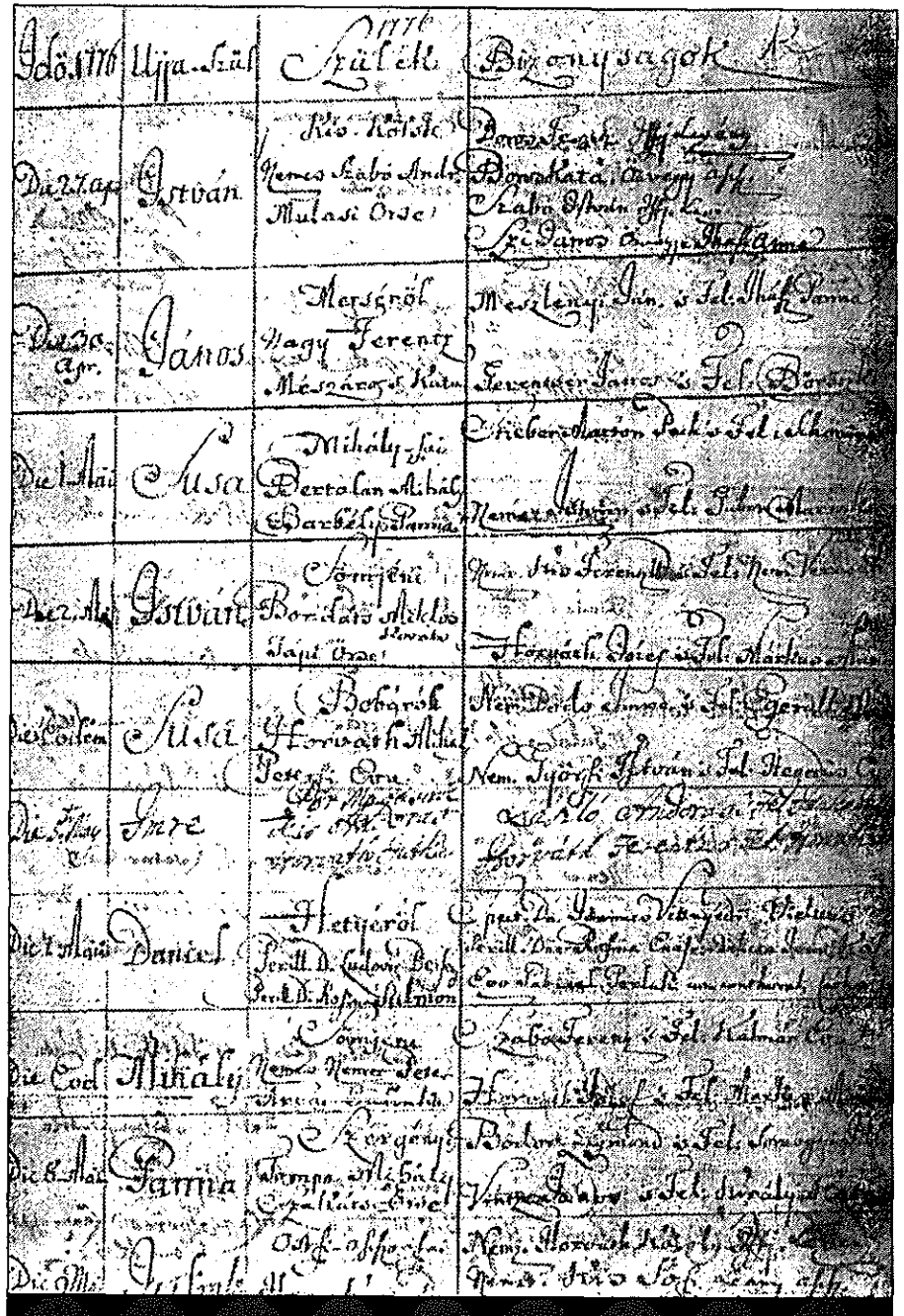

Berzsenyi Dániel keresztelési anyakönyve

IDŐRENDI TÁBLÁZAT

Gyülekezet és környezete	1600	1700	1800	1900	2000
	Laki János, Posgai Márton	Király Máté, Szeli András, Tóth-Sipkovics I., Miskei Ádám, Perlaki Gáb	Perlaki Dávid, Kis János, Hrobovszky István, Edvi-Illés Pál, Tóth János, Nagy Sándor	Bácsi Sándor, Molitorisz János, Józsa Márton, Nagy László, Bálint László, Sághy András	
GYÜLEKEZET- és TEMPLOM-TÖRTÉNET	1695. GAZDAG ISTVÁN 1696. MENSATORIS MÁTYÁS 169S. FÜZTŐI BENEDEK a tanító. 1674. LAKI JÁNOS a lelkész, akit Pozsonyba idéznek.	1733. MISKEI keresztelési anyakönyve 1738. ROSTHY alispán kicsinek találja a templom helyét 1743. Templomépítés kezdete 1744. Felszentelik a templomot 1796. Tornyot építenek 1777. Befejezik a kriptaépítést	1800. Kemenesaljai E-megye szervezése. Első esperese PERLAKY DÁVID 1844. A gyülekezet ünnepli templomát 1892. Megépül a 3. parókia 1897. A régi alapokra építik a II. art. templomot sekr.-vel	1925. KAPI BÉLA püspök két új harangot szentel fel 1929. A toronyba órákat szereltetnek 1931. Alsóság és Mihályfa anyagyülekezet lesz 1933. Elbontják a sekrestyét 1934. Merseváton templom épül 1954. A tokorcsi templom építése 1965. Megépül a 4. parókia	
MAGYAR TÖRTÉNELEM	1666. WESSELÉNYI-összeesküvés 1671. Az összeesküvők kivégzése 1678. THÖKÖLY I. sz.-harca 1681. Soproni országgyűlés	1786. Szerzetesrendek feloszlatása	1809. Utolsó nemesi felkelés 1802. Szerzetesrendek újjáalakulnak		
KEMENESALJA REFORMÁCIÓJA	1531. Pápán evang. iskola van 1534. NÁDASDY TAMÁS Sárváron iskolát építtet 1535. SYLVESTER JÁNOS és DÉVAI BIRÓ MÁTYÁS Sárváron 1576. SZEGEDI MÁTÉ Sárvári leik. a Dunántúli Ev. Egyh.kerület első püspöke 1661. MUSAY GERGELY püspök egyházlátogatása				
ELLENRE-FORMÁCIÓ	1626. Pápa város az ESZTERHÁZYAK kezén. 1643. ifj. NÁDASDY FERENC katolizál 1671–1681. Gyászos évtized 1674. Pozsonyi Vésztörvényszék működése 1674. LAKI JÁNOS-t, Nemesdömölk lelkészét Pozsonyba idézik	1731. III. Károly megsemmisíti a protestánsok jogait (CAROLINA RESOLUTIO) 1732. A KEMENESALJAI 18 templom 1732. MISKEI-t elűzik Szentmártonból			
HELYTÖRTÉNET	1252. évi perokirat említi először az apátságot és DEMUNK helységet XV. században NEMESDÖMÖLK is használatos név 1556. nincs apát a kolostorban 1683. A török elpusztítja Dömölköt 1698. Kazó püspök egyházlátogatása	1725. SAJGHO BENEDEK főapát egy találja CSATAY JEROMOS apát Pórdömölkön 1739. KOPTIK ODO Dömölkre érkezi megalapítja a Kisczelli apátságot 1747. KOPTIK templomot épít 1748. Nagyjából kész a templom 1780. SZILY JÁNOS püspök felszentel a templomot	1861. KISCZELL-ben megszűnik a német nyelvű közigazgatás, magyar tanács alakul 1871. Az első vonat KISCZELL állomásán 1872. KISCZELL nagyközség lesz	1904. NEMESDÖMÖLK és KISCZELL egyesülése, CELLDÖMÖLK lesz 1979. CELLDÖMÖLK ismét város	

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ

EGY KIS HELYTÖRTÉNET 3

Pórdömölk
Nemesdömölk
Kisczell

GYÜLEKEZET-TÖRTÉNET

Sárvár és Pápa kisugárzása 14
Az alvó Nemesdömölk 17
Nemesdömölk lelkészt és tanítót keres 18
Nemesdömölk gondjai 20
Nemesdömölk templomot épít 22
Ez történt 100 év alatt 28

LELKÉSZEK NÉVSORA 32

FORRÁSOK – JEGYZETEK 34

ADALÉK A TEMPLOM TÖRTÉNETÉHEZ

A gyülekezet aranykora 36
Alkalmi vers 41
A Perlakyak nemesdömölki ága 44
Berzsenyi Dániel keresztelési anyakönyve 45
Időrendi táblázat 46

Ferenc Könyvtár Szeged
MÚSOK
Celldömölk